

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Historicko-politické aspekty formování římského
impéria**

Klára Zajíčková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy - britská a americká studia

Bakalářská práce

**Historicko-politické aspekty formování římského
impéria**

Klára Zajíčková

Vedoucí práce:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat především svému vedoucímu práce Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D. za odbornou pomoc, poskytnutý čas a cenné rady při vedení bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat rodině a přátelům za podporu a trpělivost.

Obsah

1 Úvod	7
2 Impérium: problémy s vymezením pojmu a přehled diskuse	12
3 Řím jako impérium	18
4 Řím a jeho období pozdní republiky	24
4.1 Politika republikánského období	24
4.1.1 Krize republiky	26
4.1.2 Mocní jednotlivci	28
4.1.3 Caesarův odkaz	30
4.2 Vojenství a jeho vývoj	31
4.2.1 Zbraně	32
4.2.2 Mariova reforma	33
4.2.3 Strategie	36
4.2.4 Provincie a jejich přínos pro vojenství	36
4.2.5 Vztah vojáků s jejich veliteli	36
4.2.6 Caesar jako vojevůdce	37
4.3 Ekonomika a obchod	38
4.4 Hospodářství v době republiky	40
4.5 Náboženství	41
4.6 Kultura	42
5 Impérium v době císařství	44
5.1 Augustus a jeho politika	45
5.2 Vojenství za doby principátu	46
5.2.1 Augustova ustanovení ve vojenství	47
5.3 Římský patriotismus	49
5.4 Provincie a jejich vztah k impériu	50
5.5 Ekonomika a obchod v době císařské	51
5.6 Hospodářství	52
5.7 Náboženství	53
5.8 Kultura a města	53
5.9 Závěr císařství	56
6 Závěr	57

7 Seznam použitých zdrojů	60
7.1 Odborná literatura	60
7.2 Internetové zdroje	61
8 Resumé	62
9 Přílohy	63

1 Úvod

I dnes se na římskou republiku a pozdější impérium nahlíží jako na něco jedinečného. Jednalo se o systém, jímž se později inspirovaly některé země, kdy se římské právo roztrousilo do právního systému demokratických zemí a struktura a kultura ovlivnily další vývoj lidského společenství. Jinými slovy, ačkoli je tento útvar již dávno pryč, stále za sebou nechává jistý odkaz. Díky historickým záznamům a archeologickým nálezům si můžeme povšimnout, že vyspělosti a rozmachu impéria se dlouhou dobu nikdo nevyrovnal. Někteří autoři poukazují na to, že římská říše středověk a část novověku v mnoha ohledech předčila. Srovnatelná je až s pozdějšími impérii, například s britským či francouzským.

Zároveň je v tom případě nutno podotknout, že téma Říma a jeho vývoje je poměrně nadčasové; podobný průběh, změny či rozpory najdeme nejen v pozdějším období po zániku říše, například v období kolonizace, ale v určité podobě se ukázaly i v nedávné době, například v souvislosti s vývojem a rozpadem Sovětského svazu. Svět jako takový se sice stále mění, ale některé záležitosti a pravidla se zdají být téměř neměnné.

V rámci svého tématu bych se ráda zaměřila na přerod republiky v pozdější císařství, neboť toto období považuji za klíčové ve dvou ohledech. Zaprvé, přeměnu tehdy jedinečného, avšak již špatně fungujícího republikánského zřízení v jiné s sebou přineslo několik změn, z nichž některé později pomohly rozmachu říše. Tyto změny prostoupily společnost jako takovou, nejednalo se jen o změny politické. Zadruhé, již za pozdní republiky¹, se dá hovořit o začátcích impéria, neboť Řím například porazil svého rivala Kartágo, získal mnohá území a mohl aspirovat na hegemonu středomořské oblasti. K rozmachu a vývoji je neexistence většího konkurenta potřebná. O této době expanze se dá tedy hovořit již

---

¹ Tj. 2. – 1. století př. n. l.

jako o prvopočátcích impéria, neboť to již nebyl jen městský stát, ale nová získaná území musel Řím nějakým způsobem spravovat.

Je také důležité zmínit, že dějepisectví se v Římě objevilo celkem pozdě a zpočátku se zabývalo jen uspořádáním ústních legend. Dlouhou dobu chyběla snaha shromažďovat dokumenty a zájem o pochopení osudu národa. Řádné prameny začaly nad legendami převažovat až v druhém století před naším letopočtem. Toto je doplňující faktor, proč má práce začíná až koncem republiky - bylo to přelomové období, i co se zaznamenávání historie týče (Noël 2001: 127).

K politické transformaci v principát v 1. století př. n. l. přispěla tzv. krize republiky. Pro zachování určitého politického zřízení je důležité, aby fungovaly principy, na nichž zřízení stojí. Pokud tedy například selhává princip demokracie či úředníci zneužívají svých pravomocí a obohacují se, je nasnadě, že může dojít ke krizi. Díky nestabilitě a selhávajícím institucím a základům zřízení tak skončila nejenom republika, ale později se rozpadla i samotná římská říše a jiné, pozdější mocné celky. Tyto aspekty, které v průběhu své práce zmíním, jsou důležité nejen pro vývoj státu, ale i pro udržení jeho existence. Karl Christ ve své knize rozděluje republikánské období na tři části: patricijský stát²; klasickou republiku³; a období římské revoluce⁴. Poslední éra přinesla chvílemi nepatrnou, málo viditelnou a postupnou, místy však radikální a spádovou změnu politických, ekonomických a společenských struktur římské republiky (Christ 2010: 15).

Ve své práci se chci věnovat důvodům krize republiky, jejímu vývoji a změnám v posledních dvou stoletích před naším letopočtem. Co tedy způsobilo přerod v císařské zřízení, za něhož později dosáhlo impérium značné rozlohy a vlivu? A jaká byla situace za raného císařství? Co se změnilo a co ovlivnilo budoucí vývoj říše? Za klíčové považuji politicko-vojensko-hospodářské aspekty, které se silně podepsaly na celém vývoji situace. Doplňujícími odvětvími jsou pak kulturní či technologické vlivy. Uvedme si na začátek některé z těchto aspektů, které vývoj ovlivnily.

---

² (500-287 př. n. l.).

³ (287-133 př. n. l.).

⁴ (133-31 př. n. l.).

Jedním z nich je ekonomika a hospodářství. Během pozdní republiky se přešlo na způsob pastvinářství a hospodaření na středních statcích, tzv. *villách*. Dále se značně rozvinulo otrokářské hospodářství, kdy se počet otroků rozšiřoval díky vysokým počtům válečných zajatců. Ekonomika se více propojovala se Středomořím, objevily se zákonitosti plně rozvinutého peněžního hospodářství s možnostmi koncentrace kapitálu a úrokové lichvy (Christ 2010: 16-17).

Vojenská tažení a získávání nových území ovlivnily nejenom římské občany, ale i způsob správy území. Na vzdálená a rozlehlá území nešly uplatňovat staré principy, ale musela být nastolena provinční správa. Časté a rozsáhlé vojenské operace způsobily radikální změny v organizaci armády, které pak vedly ke změně politické struktury. Potřebné byly pravidelnější jednotky, nikoli každoročně střídání velitelé či rekrutovaná občanská milice. Rozšířily se tak náborové základny a dlouhodobé velitelské pravomoci byly svěřovány zkušeným vojevůdcům či politikům (Christ 2010: 18). Také se měnil vztah vojáka a vojevůdce, který musel svou jednotku zaopatřit. Vojsko mu bylo na oplátku oddané. Tento vztah získal navrch nad vztahem k senátu, lidu a republice (Erdkamp 2007: 82-83). Byl to jeden z rozhodujících faktorů osudu republiky, který považují nejen já, ale i řada autorů, věnujících se této problematice, za nejvíce klíčový. Právě vojsko se nejvíce zasadilo o rozšíření a upevnění říše, a proto tomuto odvětví hodlám věnovat příslušnou pozornost.

Rostoucí radikalizace politiky měla také sociální dopady. S rozšiřováním vazeb na mimoitalská území se posílil vliv aristokratických rodů. Hrozilo tak rozbití systému rovnocenných soupeřících sil ve vedoucí vrstvě. Poslední dvě století se vyznačovaly řadou silných osobností, jež určovaly směr domácí i zahraniční politiky - byli to například Gracchové, Marius, Sulla, Pompeius, a Caesar. Změny v politice například přinesly i odpor nepřátel vůči politickým hodnostářům, což se projevilo v brutálnosti v jednání ve společnosti (Christ 2010: 19).

Z tohoto nastínění je patrné, že změny probíhaly ve více oblastech. Při formování největšího impéria starověku působil celý komplex faktorů endogen-

ního i exogenního charakteru. Cílem této práce je analyzovat, na které z nich je možno nahlížet jako na faktory stimulující mocenský rozmach a stabilitu římské říše. K pochopení dané situace, tedy přerodu jednoho státního útvaru v jiný a jeho příčin a následků, je potřeba zaměřit se na některé podstatné a určující aspekty, které tuto změnu přivodily. Postupně se tedy budu zabírat těmito odvětvími, jež považuji za klíčové a doplním je stručnými, avšak důležitými historickými událostmi dané doby. Nastínila bych situaci, uvedla jednotlivé důvody přeměny, tedy hlavně vlivy politicko-vojensko-ekonomické, doplněné drobnějšími činiteli vývoje tohoto mocného celku a pokusila bych se vysvětlit, co způsobilo rozkvět říše po přerodu v císařství.

V první části práce se zaměřím na představení teoretických konceptů, pomocí kterých zanalyzuji vývoj římského impéria: především na strukturální teorii impérií Alexandra Motyla. Tématem impérií se zabýval i Michal W. Doyle, který fungování impérií vysvětloval na konkrétních případech, tedy i na římské říši - jeho poznatkům bych také ráda dala prostor.

V druhé části zařadím římskou říši mezi impéria a uvedu, která kritéria pro toto začlenění splňuje.

Ve třetí části nastíním situaci pozdní republiky, uvedu důvody počátku formování impéria a poté se soustředím na vnitropolitické faktory ovlivňující vývoj říše na případové studii zlomového období krize republiky, Caesarovy diktátorské vlády a přerodu republiky v principát. V této době bylo již zřejmé, že republikánské zřízení není schopné zajistit účinnou správu rozsáhlého území a potřebná změna se zdála nevyhnutelnou. Důležitými faktory, na které bych se chtěla také zaměřit, jsou vojenská organizace a rozvoj technik válčení, které šly ruka v ruce s rozvojem technik správy rozsáhlého a heterogenního římského území; dále vyvíjející se hospodářství, technologické výtěžky a kulturní a sociální vyspělost.

Ve čtvrté části uvedu proběhnuté změny během transformace v císařství a nastíním situaci v různých odvětvích podobně jako u předchozí části. *Princeps*

Augustus totiž provedl několik změn, které impériu zajistilo existenci na další čtyři století. Nastaly zde příhodné podmínky pro rozvoj a další expanzi. Nejdůležitější bylo zajištění míru a stability pomocí politického přerodu, profesionalizace armády, upevnění vazeb s provinciemi a zlepšení životních podmínek obyvatel.

V průběhu práce budu analyzovat důvody, které vedly k rozkvětu říše a posílení její moci. Umožnila to jak politická situace, tak i ekonomická, vojenská, sociální a také technologická síla. K tomu, aby se stát rozvinul, nestačí jen jedno z těchto odvětví. Stát s politickou stabilitou, ale s nedostatečnými finančními zdroji, vzkvétat a expandovat jen tak nemůže. Naopak stát s vnitropolitickými zmatky, avšak poměrně silnou armádou, získaná území buď nezvládá řádně spravovat nebo je dříve či později ztratí. Všechny tyto aspekty spolu souvisí a dohromady tvoří příležitost pro Řím rozvinout se. Další faktory rozmachu a stability impéria budou analyzovány především na vztahu římského centra a cílů jeho expanzivní politiky a na způsobu jejich integrace do systému imperiální správy: pro římské centrum byla neustálá expanze neodmyslitelným zdrojem surovin, potravin, otroků a poskytovala rostoucí možnosti profitovat na lokálním i mezinárodním obchodě.

Cílem práce je tedy na případě Říma zmapovat faktory ovlivňující úspěšné formování a udržení impéria a demonstrovat jejich specifický vliv a důležitost. Relevanci těchto faktorů pro zkoumání ještě zvyšuje fakt, že vliv římského impéria se neomezuje jen na jeho existenci, ale jeho dědictví představuje jeden z klíčových pilířů, na kterých stojí evropské dějiny a evropská kultura.

2 Impérium: problémy s vymezením pojmu a přehled diskuse

Nejprve je nutné pozastavit se nad pojmem impérium. Impérium pocházející z latinského *imperium* a impérium z anglického *empire* mají zcela odlišné významy. První jmenovaný termín značí nejvyšší výkonnou moc ve státě, která náležela nejpřednějším představitelům v čele státu. Dle Richardsona se význam slova *imperium* změnil a rozšířil mezi 3. stoletím před naším letopočtem a 1. stoletím našeho letopočtu. Dříve se jednalo pouze o již zmíněnou svěřenou moc ve státě, již v druhé polovině 1. století našeho letopočtu se *Imperium Romanum* používalo jako římská říše (Richardson 1991: 1). Druhý pojem představuje rozlehlou říši či císařství. Někteří autoři se přiklání k názoru, že impérium, rozlehlá říše, vznikla již za republiky; jiní zas impérium spojují jen s obdobím císařství. Já se ve své práci přikloním k první skupině, tedy že se impérium budovalo již za pozdní republiky. Později uvedu proč.

Alexandr J. Motyl uvádí, že impérium, jakožto politický systém, trpí nedostatečnou pozorností vědců a během posledních desetiletí vyšla jen hrstka publikací zabývajících se tímto tématem. Motyl si situaci vysvětluje čtyřmi důvody.

Zaprvé, impéria jsou obtížně určitelná a nejsou snadno definovatelná. Vědci obecně souhlasí, že impéria jsou nadnárodní, avšak politicky centralizovaná uskupení. Kladli si ale například otázky, co impérium znamená: jsou to represivní nadnárodní státy či jsou to velmi rozlehlé nadnárodní státy, nebo jsou to represivní i velké nadnárodní státy, případně jen velké mocnosti? Jasná odpověď z toho nevyplyne – etymologie pojmu impérium může sdělit pouze to, jak byl tento pojem používán a ne co pojem znamená.

Další důvod souvisí s hybridní povahou impérií. Jakožto mezinárodní akteur s podivně strukturovaným politickým systémem s jádrem a periferií se impérium jeví ve výzkumných programech značně neprakticky. Teoretici mezinárodních vztahů dokážou snadno pojmut impéria jako velmoci, ale nikoli jako systémy.

Třetí důvod Motyl uvádí jako historický. Poslední samozvaná impéria - britské, francouzské atd., již zmizely a to v důsledku druhé světové války.

Čtvrtý důvod by mohl být politický. Vědci hlavního proudu do značné míry ignorovali impérium, a to jak ti pravíkoví, tak levíkoví (Motyl 2001: 1-3). Konec impérií a politická situace 20. století - hlavně okolnosti studené války - zaměřily pozornost vědců od impérií jinam.

Doyle vysvětluje impérium jako systém interakce mezi dvěma politickými subjekty, z nichž první, dominantní centrum, uplatňuje politickou kontrolu, tzv. efektivní suverenitu, na vnitřní a vnější politiku druhé strany, podřízené periferie (Doyle 1986: 12). Jedná se o politickou kontrolu, uvalenou některými politickými společnostmi nad efektivní suverenitu jiných politických společností. Imperialismus je pak proces navazování a udržování říše (Doyle 1986: 19). Je chápán jako vztah dominance mezi kolektivem, zejména mezi národy. Jedná se o sofistikovaný druh pospolitosti, kdy centrum zavádí v periferiích určitá opatření v prospěch jak centra, tak periferií. (Galtung 1971: 81).

Pojem impérium byl definován v několika smyslech - jako formální anexe dobytého území, jakákoliv forma mezinárodní ekonomické nerovnosti, mezinárodní mocnost, mezinárodní vykořisťování, mezinárodní řád či jako rozšíření civilizace (Doyle 1986: 20). Dle Doylea však není jednoznačné, zda impérium označuje pouze územní dobytí a formální právní přenos svrchovanosti nebo obsahuje neformální pravidlo účinné svrchovanosti. Co se římského pojetí impéria týče, nehleděli na celek jako na oblast, k níž náleží formálně anektované provincie, ale spíše jako svazek, skládající se z míst, na kterých Řím uplatňoval moc (Doyle 1986: 30).

Jako dva hlavní způsoby imperiální vlády označuje formální a neformální vládu. Formální impérium znamená ovládnutí připojením a správu koloniálními guvernéry podporovanými metropolitními vojáky a místními spolupracovníky - takto to fungovalo v římském celku. Neformálním impériem nazývá aténský vzor, kdy je správa vykonávána nepřímou, prostřednictvím úplatků a manipulace

závislých spolupracujících elit nad právně nezávislou periferní režimní domácí i zahraniční politikou (Doyle 1986: 135).

Motyl impérium definuje jako hierarchicky uspořádaný politický systém se středovou strukturou - představme si jej jako bezobroučkové kolo od vozu, v němž hlavní jádrová elita⁵ a stát dominují periferním elitám⁶ a společností sloužícím jako prostředník pro významné interakce (Motyl 2001: 4). Jádro-periferní vztahy v říši tak připomínají neúplné kolo se středem a paprsky, ale bez okraje. Nejvýraznější aspekt takové struktury není jádro a paprsky, ale chybějící okraj, tedy politické a hospodářské vztahy mezi periferními jednotkami nebo mezi nimi a neimperialními politickými jednotkami⁷. Interakční struktura impérií tak probíhá pouze mezi centrem a periferií, nicméně chybí mezi periferií a periferií (Motyl 2001: 16).

Imperiální státy nejsou na rozdíl od svazů a federací organizovány na základě politické rovnosti mezi společnostmi nebo jednotlivci. Centrum určuje, kdo vládne politickému životu jiné společnosti (Doyle 1986: 36). Galtung mluví o tzv. harmonii v centru a naopak o větší nerovnosti v periferiích. Je tomu částečně díky interakci mezi jádrem a periferiemi - centrum koncentruje větší bohatství a periferie jsou často hlavně přepravním pásem pro zboží (Galtung 1971: 84).

Impéria se také dělí na kontinuální a nespojitá. Kontinuální impéria jsou fixně nashromážděná a jednotlivé části územně sousedící; nespojitá impéria jsou volně uspořádána a často zahrnují i zámořská území - k tomuto druhu se řadilo římské impérium. Vláda jádrových elit nad periferiemi může být formální, zahrnující podstatné vměšování se do záležitostí osazenstva a politiky periferie; nebo neformální, kdy se jedná o podstatně menší narušování a omezování (Motyl 2001: 4).

Motyl zmiňuje Bruce Parrotta, který definuje impérium jako "dominantní správu společnosti efektivní suverenitou nad dvěma nebo více podřízenými spo-

---

⁵ V příloze č. 1 označena jako C.

⁶ V příloze č. 1 označeno písmenem P.

⁷ V příloze č. 1 označené pod písmenem Z.

lečnostmi, které jsou soustředěny v určitých regionech nebo v domovinách uvnitř říše." Je tedy nutné spravovat nejméně dvě periferie. Dokud jádrová elita ovládá pouze jednu periferní jednotku, nikdy nemůžeme překročit funkční dělbu práce a vytvořit definiční hranici pro impéria. Ale jakmile zde jsou alespoň dva útvary, stane se uskutečnitelným spojovat části impéria do systémového celku a skutečně hovořit o vymezení struktury. Žádné významné vztahy mezi periferiemi a mezi periferií a jinými politickými jednotkami nemůže existovat bez zprostředkování jádrem. Politické konzultace, vojenské spolupráce a bezpečnostní opatření mezi periferiemi probíhají převážně z podnětu a pod vedením jádra. Ze stejného důvodu i většina výměny zdrojů jako peněz, zboží, informací a personálu rovněž probíhala prostřednictvím jádra (Motyl 2001: 16-17).

Motyl vysvětluje, že chápání impéria jakožto centristické uspořádání mezi jádrem a jeho periferiemi předurčuje mínění, že říše jsou politické systémy. Impéria se skládají z různých jednotek, kdy jádrový stát s elitami a periferní elity jsou součástí koherentního imperiálního celku. Zaujímají konkrétní místa uvnitř říše a vztahy mezi centrem a periferiemi jsou strukturovány tak, aby definovaly systém jako celek. Impéria jsou tedy strukturálně centralizované politické systémy, ve kterých jádrové elity ovládají periferní společnosti a slouží jako prostředník pro jejich významné interakce. Zánik impéria může nastat ne proto, že jádro přestane ovládat periferie, ale až když periferie těžící z této nadvlády začnou výrazně komunikovat spolu navzájem. Impérium tedy existuje tak dlouho, dokud jsou PPP⁸ nebo ZPZ⁹ vztahy slabé nebo nevýznamné či neexistující. K tomu, aby mohlo impérium navždy přetrvat, by musel imperiální systém fungovat zcela ideálně. Motyl říši připodobňuje k velkým strojům, skládajících se ze vzájemně závislých částí, uspořádaných do velmi křehké rovnováhy. Mnoho říší dosáhlo dlouhého trvání, sami Římané si udrželi imperiální vládu po pět století (Motyl 2001: 22).

---

⁸ Vztahy mezi periferiemi navzájem.

⁹ Vztahy mezi periferiemi a neperiferními jednotkami mimo impérium.

K udržování stabilní říše přispívá několik aspektů. Impérium umožňuje účinný přesun zdrojů a zajištění bezpečnosti. Spojení PCP, tedy jádra a periferií, umožňuje pohyb investic, zboží a lidí. Impéria se také vyznačovala schopností přesouvat prostředky z bohatších regionů do chudších. Kontinuální říše měly vynikající mechanismy pro prosazování společné obrany, kdežto přerušovaná římská říše, navíc obklopená velkým množstvím vody, postrádala tuto výhodu a bylo tak nutno nasadit vojska trvale podél hranic (Doyle 1986: 37).

Dalším způsobem pro udržení celku bylo centristické uspořádání, podporující pozici jádra. Impéria, zvláště pak agrární, měla centrum v oblasti s hustým osídlením a vysokou agrikulturní produkcí. Koncentrovala se zde nejen pracovní síla a úrodná půda, ale i z toho všeho vyplývající bohatství (Buzan – Little 2000: 177). V centru tedy bylo koncentrováno větší bohatství než kdekoli v periferiích a jádro vlastnilo i bohaté zdroje. Aby se nespojily kterékoli dvě z periferií proti jádru, fungovala jejich komunikace jen skrze jádro, což je v tomto ohledu značně omezovalo. Navíc byly periferie často konkurenty, a to tím, že byli příjemci i přispěvateli prostředků a nikoli spolupracovníky (Doyle 1986: 37). Periferie většinou mohly obchodovat jen s jádrem, čímž byly limitovány a byly více závislé na centru. Jádro samotné však mělo možnost obchodovat s kýmkoli, což podporovalo jeho bohatství a upevňovalo postavení nad periferiemi (Galtung 1986: 90).

Třetím důvodem byly často dobré vyhlídky pro periferie - svazek byl tak pro ně výhodný. Někteří autoři, obzvláště nacionalisté, naznačují, že periferní elity jsou utlačovány a ponižovány; Galtung však tvrdí, že struktura říše spíše podporovala jejich postavení tím, že jim zaručila sféry moci. Tyto faktory tak přispěly k absenci osvobozeneckých hnutí proti římské imperiální vládě (Motyl 2001: 23-24). Sociální, ekonomické a kulturní prostředí centra proniká do periferií prostřednictvím metropolitních sil a aktérů. Jsou to například misionáři, obchodníci, vojáci či byrokrati. Tito aktéři formují požadavky či potřeby periferií a ovlivňují obsah jejich místních koalic (Doyle 1986: 37).

K síle a stabilitě celku přispívají také velikost, počet obyvatel a bohatství; zároveň pomáhají metropoli získat si od periferií poslušnost. Tyto faktory jsou také rozhodující při soupeření mezi říšemi, jako tomu bylo mezi Římem a Kartágem, a které mají za následek redistribuci periferií (Doyle 1986: 128).

Doyle uvádí Machiavelliho tři způsoby, jak si udržet získaná, dříve svobodná území. Je zde možnost vyplenit celé území nebo v dané oblasti trvale pobývat či umožnit obyvatelům žít podle jejich vlastních zákonů, chovat k nim úctu a vytvořit v zemi vládu složenou z lidí, kteří budou v daném území udržovat přátelský vztah vůči centru (Doyle 1986: 37). Možnost, jak získat a udržet si periferie, podporoval i fakt, že periferie byly oproti hegemonovi slabé, obzvláště v sociální diferenciaci či v technologiích. Tyto nevýhody spolu s nedostatkem centrálního politického vedení činilo pro kmenové společnosti těžké zahájit rozšířené obranné kampaně proti imperiálnímu zasahování (Doyle 1986: 132).

Jak těmto definicím odpovídá římské impérium? Především svou strukturou. Jednalo se o středovou strukturu s dominantním středem, uplatňujícím politickou kontrolu nad podřízenými periferiemi. Správu vykonávali k tomu pověřeni úředníci. Provincie jednaly hlavně s jádrem a mezi sebou příliš nekomunikovaly, což zajistilo impériu stabilitu. Definicím odpovídá i koncentrace bohatství v centru, tedy v Římě. Impérium dosáhlo značné velikosti, mělo dostatek obyvatelstva i majetku. Aby si Římané udrželi stabilitu říše, snažili se, aby byl svazek pro provincie alespoň částečně výhodný. Během císařství se pozice provincií značně zlepšila a spojení se pro ně stalo ještě výhodnějším.

3 Řím jako impérium

Jak jsem již v úvodu zmínila, přikláním se k názoru první skupiny autorů, tedy že římské impérium se začalo tvořit již v době pozdní republiky. Hodlám se tudíž blíže věnovat tomuto význačnému období, během něhož došlo nejen k politické transformaci, tedy k přerodu v principát, ale i k dalším zásadním změnám, determinujícím pozdější věhlasný rozmach říše. Toto období vynikalo řadou reformních snah, velkých zvratů a debat, nových výdobytků, ale i změnami strategie vůči okolí.

Během této fáze římských dějin docházelo často ke skokovým změnám díky specifické historické situaci a netradiční souhře politické, vojenské a ekonomické dynamiky. Tyto změny vedly i k přeskupení společenských sil (Christ 2010: 64).

Jméno „Řím“, lat. *Roma*, je pravděpodobně etruského původu a souvisí s bohyní Rumou, ochránkyní kojících, což mohlo přispět legendě o vzniku tohoto města (Noël 2001: 17). Burian spolu s několika autory uvádí, že se dějiny římského impéria řadí k obdobím starověku, kdy římská civilizace ovlivňovala celý tehdejší svět (Burian 1994: 7).

Pro římské impérium je typická jeho značná geografická rozloha a neobvykle dlouhá existence. Mezi přerodem ve světovou říši a zánikem západorímského impéria uběhlo zhruba 600 let, což je důkazem životaschopnosti říše a jejích mechanismů (Burian 1994: 8).

K Římu se celá léta obracejí nejrůznější myslitelé, i přesto, že neobjevil demokracii a Římané nebyli filosofové, za což byli sice kritizováni, nicméně dle Noëlů právě v tom tkvěla jejich síla, neboť neztráceli slova, neuzavřeli se a přímo jednali. Co se týče demokracie, nejednalo se o demokracii v pravém slova smyslu, tedy jak ji chápeme dnes. Dokonce ani ve formě, v jaké ji chápali řečtí filosofové. Od 2. století před naším letopočtem vše záviselo na penězích a protekci (Noël 2001: 79).

Řím se vyznačoval mnohými prvky, definujícími impérium. Byl centrem, ovládajícím rozlehlé území periferií, vlastnil silnou armádu a celek byl spravován dostatečně silným státním zřízením, které impérium udržovalo v chodu. K nejrozsáhlejšímu dobývání území Římany došlo za období republiky a císařství (Doyle 1986: 83). Za dob politického působení Gaia Iulia Caesara a později Augusta procházela římská kolonizace svou vůbec nejvýznamnější fází (Christ 2010: 33).

Jako počátek růstu z malé obce v dominantní mocnost Itálie se dají považovat punské války. Ovládnutím Středomoří totiž Řím překročil metropolitní práh (Doyle 1986: 83). Expanze po punských válkách byla doprovázena mnoha změnami ve společenském, politickém i kulturním životě Říma a dalších obcí v Itálii. Změny pramenily například ze zvýšeného zatížení obyvatel vojenskou službou, nabytí značného bohatství z dobytých území, díky tomu i následnému pohybu mnoha lidí, a také z přicházejícího vlivu cizích myšlenek a zvyků (Botwright – Gargola – Talbert 2004: 153).

Nejčastěji zmiňovanými důvody pro vzestup římského impéria byla národní věrnost vlastního lidu, vojenský systém legií a síla vyvážené vlády. Byly zde i sociální síly, zahrnující ekonomiku a kulturu, technické a organizační prostředky a vyspělé politické instituce. Machiavelli Římany také označoval jako milovníky slávy a společného dobra své země. Zdůrazňoval význam svobody, v tomto případě umožnit jednotlivcům naplnění jejich ambicí, což považoval za základní kámen římské síly. Pro aristokraty bylo k získání vysoké politické funkce nutné dokázat své schopnosti ve vojenském tažení v dobývání území. Pokud bylo tažení úspěšné, muž daný post získal a celá jeho rodina se posunula ve společenském žebříčku o stupeň výš. Jednalo se tedy i o otázku prestiže a kariéry (Doyle 1986: 85-86).

Doyle uvádí, že téměř všichni historici obdivovali trvání římského impéria, zahrnující čtyři století středomořské nadvlády. Důvody vězí v mezinárodním postavení Říma. K vytrvání říše, navzdory krizím ke konci republiky, domohly dva aspekty. První z nich je nezbytný politický základ, kterým Augustova admi-

nistrativní revoluce zajistila Římu přetrvání. Zadruhé, rozšíření institucí a politické, sociální, ekonomické a kulturní síly i mimo Itálii pomohly různorodým oblastem říše integrovat se na nadnárodní úroveň. To navíc snížilo zátěž pro císařskou administraci, kterou Augustus stvořil (Doyle 1986: 93).

Burian jmenuje celkem tři faktory, které jsou pro existenci impéria nepostradatelné. Jejich interakce vede k dlouhodobé existenci říše, vnitřní stabilitě a také k silnému a pevnému postavení vůči ostatním mocnostem tehdejšího světa. Prvním faktorem je schopnost římské politické elity spravovat rozsáhlé impérium tak, aby byla zachována územní celistvost říše, aby byl zajištěn její vnitřní klid, bezpečnost a hospodářská prosperita. Výsledkem úspěchu toho faktoru je pak celkem vysoký životní standard obyvatel říše, jak ve východní, tak v západní části, ve městech i na venkově, v jádru říše i jeho periferiích. Druhým faktorem je postoj vůči římskému státu a jeho nejvyšším představitelům či institucím. Postoj společenských skupin, vrstev a tříd na tyto politické subjekty měl pak vliv na další existenci státu. Souhra či rozpor těchto dvou faktorů se pak projevila nejen lokálně, ale i v celé říši a dokonce i v jejím pozdějším vývoji. Třetím faktorem je vztah Říma s barbarským světem. Po dlouhou dobu museli hledat určitou formu koexistence (Burian 1994: 9).

Římské impérium se jako politický subjekt skládalo z Říma a jeho spojenců či jiných přidružených částí, které byly rozlišeny do různých kategorií podle formy vlády a podmínek jejich spojení s Římem. Tyto provincie také určitou měrou přispívaly do vývoje státního celku (Lintott 1981: 53). Totiž nejen Řím jakožto mocné centrum, ale i provincie s hlavním zdrojem materiálních hodnot, na nichž byla existence říše založena, se podílely na dynamice vývoje římské říše. Postupem času narostl i význam samotného provinciálního obyvatelstva, kdy se například během principátu začalo prosazovat v různých sférách politického i kulturního života. Postoj provinciálů k říši měl vliv na vnitřní soudržnost říše a při narůstajícím potenciálu se mohl projevit i na délce trvání impéria. Během počátku dobývání území a následně po téměř celý zbytek trvání republiky přinášela expanze odmítavou reakci obyvatel poraženého území. Až díky taktické po-

litice, uplatňované za dob principátu, se v provinciích objevily sympatie vůči říši a také snaha vlivných provinciálních činitelů uplatnit se v celoříšském rámci (Burián 1994: 92).

Situace s provinciemi nebyla jednoduchá i z toho důvodu, že území Itálie bylo po dlouhou dobu regionálně rozdílné v jazyku, hospodářství, ve společenském uspořádání a politickém a náboženském životě (Boatwright – Gargola – Talbert 2004:157). Navíc způsob, jakým Řím s oblastmi nakládal, byl determinován okolnostmi anexe a předchozím zřízením dobytého území a vedl tak k celkové nejednotnosti (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 195).

Ne každá periferie byla slabá či malá rozlohou. Pokud se periferie vyrovnala metropoli například v množství surovin či jiných zdrojů, impérium mohlo přetrvat pouze tehdy, pokud Řím zavedl politické zřízení, které fungovalo v zájmu říše jako celku. Nejlepším příkladem je v tomto případě transformace římské republiky v principát. Před Augustem byly často výtěžky a zdroje říše hlavně kořisti hodnostářů a zdálo se, že Řím spěje k úpadku stejně jako Atény. Byrokratická reorganizace však umožnila římské říši přežít další čtyři století (Doyle 1986: 137).

Lintott uvádí, že byli Římané původně obranně smýšlející dobyvatelé, nicméně později se začali ucházet o nárok kontrolovat státy mimo hranice svých provincií v rámci světové říše (Lintott 1981: 53). Jak totiž pokračovalo dobývání nových a nových území, Řím nabýval pocitu předurčenosti ke světovému poslání¹⁰ a snažil se proto uzpůsobit své zákony a správu tak, aby jejich aplikace odpovídala situaci rostoucí říše. Tímto krokem a otevřením se tehdejšímu světu pak dosáhl dlouhodobé dominance (Noël 2001: 78).

Římané si ze všeho nejvíc přáli, aby je neobklopovaly příliš silné země z důvodu někdejší pozice Říma v silovém poli mocných sousedů. Tak je alespoň Římané vnímali. Christ se zabývá otázkou, co tedy přesně římská expanze byla. Tvrdí, že to není vláda nad světem proti své vůli, ale ani není správné označovat

---

¹⁰ Podobnou představu můžeme najít v moderních dějinách u Spojených států amerických.

římskou politiku za imperialistickou, protože do moderního významu slova imperialismus mají veškeré snahy Říma daleko (Christ 2010: 63).

Díky tomu, že bylo impérium od počátku organizované politickou exekutivou Říma, říše nevyvinula obchodní struktury, které by zavázaly proces imperialistické expanze, jako to udělali například Britové či Holanďané v 16. a 17. století našeho letopočtu (Richardson 1991: 4). Cílem římské rozpínivosti nebyly surovinové základny ani odbytiště či hon na lidi, i když stát využíval potenciál provincií pro své účely (Christ 2010: 63). Richardson o ekonomických zájmech mluví sice jako o zájmech významných, nicméně oproti vojenským a politickým zájmům jsou až druhotné. Převaha těchto dvou zájmů pak měla důsledky pro impérium, neboť v předmoderním období se v říších odrážely přímo touhy jejich císařů, kteří je tím tvořili. Ačkoli nebyl v případě Říma hospodářský rozvoj primární, jako tomu bylo u již zmíněných impérií moderní doby, neznamenal to, že by Římané neměli zájem o profit z růstu římské moci (Richardson 1991: 4).

Dědictví Říma mělo význam pro všechny jeho následovníky v politickém, vojenském, ekonomickém i sociálním hledisku. Inspiroval se například Karel Veliký, carové, britští expanzionisté či italský fašismus a německý nacismus - symboly římské republiky a římských císařů byly základními prvky v jejich sebeprojevu (Richardson 1991: 1).

Řím však zanechal odkaz nejen pro impéria a mocné země, ale v podstatě pro velkou část dnešního světa. Římané vytvořili právní vědu, která umožňovala právně zakotvit přesná pravidla politického i společenského života a potlačit napětí a později se touto právní vědou inspirovaly a řídily i nástupnické civilizace. Moc právního ustanovení nebyla během existence římského státu v jedné ruce. Původně toto privilegium náleželo králům, za dob republiky hlasovaly sněmy, usnášel se senát a také byly vydávány edikty úředníků. Během císařství byly zdrojem práva nejčastěji edikty císaře či jeho instrukce a dekrety (Noël 2001: 98).

Římané jsou obdivováni pro svou tzv. smíšenou ústavu, která fungovala během období republiky. Tato ústava měla prvky monarchické, aristokratické i demokratické. Římské císařství v době principátu pak připomínalo konstituční monarchii, která se pak za dominátu změnila v monarchii absolutní (Češka 2000: 10).

Vědci se v nejnovějších analýzách vnitřního vývoje zaměřují hlavně na socioekonomické problémy a ostatním věnovali pozornost nedostatečnou. Christ dodává, že je potřeba k těmto jevům přidat i okolnosti náboženského a kulturního vývoje, protože také formovaly římskou říši (Christ 2010: 99).

U Říma je nezpochybnitelné, že se na jeho vývoji podílelo vícero faktorů, často na sobě závislých či nějakým způsobem propletených. Například pokrok v oblasti vojenství a vyšší počet vyzbrojených vojáků pomohly rozmachu území, což se projevilo ve státním zřízení a došlo ke změnám i v jiných okruzích. Postupně ve své práci uvedu tyto aspekty, které se objevily jak v době republiky, tak i v následujícím císařském zřízení. Začnu obdobím pozdní republiky, jež je zcela zlomové a odstartovalo následné změny.

4 Řím a jeho období pozdní republiky

K přeměně Říma v mocenské centrum středomořského světa došlo právě v této době, která trvala od konce 6. století př. n. l. po svržení království do roku 31 př. n. l., kdy se vlády nad Římem zmocnil Augustus¹¹, první římský císař. Období pozdní republiky se datuje zhruba do posledních dvou století př. n. l.

Řím byl původně jakožto městský stát na stejné startovní čáře spolu s blízkovýchodními a řeckými městskými státy. Nicméně díky historickým okolnostem a svému potenciálu předběhl všechny ostatní. To mu umožnilo teritoriální rozmach, zisk surovin a otroků a stal se státem otrokářského typu (Kincl – Urfus 1990: 30). Klíčovým okamžikem bylo pro republiku období druhé punské války. Přineslo s sebou politické, ekonomické, sociální i náboženské změny, umožnilo vzestup Říma a tím i změnu života občanů. Do Říma začaly pronikat nové náboženské kultury, nové formy umění a také značné bohatství. Cizí vlivy vstřebával Řím takovým způsobem, aniž by zcela ztratil svou vlastní kulturní identitu (Noël 2001: 20).

Nejprve se zaměřím na politický vývoj, abych nastínila tehdejší situaci a mohla na ni navázat změnami v různých odvětvích, jež také formovaly impérium. Na formování a vývoj říše působilo totiž hned několik faktorů.

4.1 Politika republikánského období

Republikánské zřízení v Římě nebylo takové, jak ho definujeme dnes. Mělo spíše aristokratický ráz a plných práv a svobod se dostávalo jen úzkému okruhu nejmajetnějších římských občanů. Garantem těchto svobod i republikánského zřízení byl senát (Burian 1994: 12). První polovina 2. století př. n. l. byla dobou

---

¹¹ Narozen jako Gaius Octavius. V roce 42 př. n. l. po Caesarově adopci přijal jméno Gaius Iulius Caesar Octavianus a titul Divi Filius. V roce 38 př. n. l. byl pak Imperator Caesar. O jedenáct let později nesl jméno Imperator Caesar Augustus (Ridley 2005: 60-61).

jeho největšího vlivu. Ne však natrvalo. Na sklonku republiky byla autorita senátu díky krizi oslabena (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 153).

Senát byl v období republiky jedním ze tří vládních orgánů. Zbylé dva představovaly úřady a komicie¹². Senát měl být dle nepsané ústavy pouze poradním orgánem, exekutivní či legislativní pravomoc mu příslušet neměla (Noël 2001: 91). Postupně se však proměnil v orgán, na který byly magistratury i komicie závislé. K tomu senát disponoval státním majetkem, tolik důležitým pro úředníky k výkonu svých záměrů. Nejprve se skládal z patricijsko-plebejské aristokracie, koncem republiky fungoval jako orgán otrokářské nobility (Kincl – Urfus 1990: 27-28). Jeho funkcí bylo kontrolovat úředníky, stvrzovat odhlasované zákony, svolávat vojsko apod. (Noël 2001: 92). Senát byl za pozdní republiky dlouhou dobu zdrojem veškeré politické iniciativy a politickým i sociálním centrem státního zřízení (Christ 2010: 83).

Dalším důležitým orgánem bylo lidové shromáždění, které reprezentovalo všechny *Populus Romanus*¹³. Bylo považováno za nejvyšší orgán římského státu. Nicméně i komicie zajišťovaly převahu lidem bohatým a vlivným, kteří často úřadu zneužívali. Hlavní slabinou se později stalo složení členů. Díky rozrůstání impéria se jednání účastnili stále častěji hlavně obyvatelé Říma a venkovských zástupců naopak ubývalo. Tímto ztrácely komicie punc národní reprezentace a navíc se rozmohla korupce. Shromáždění byla svolávána až do počátku císařské doby (Kincl – Urfus 1990: 21-22).

Aby se zabezpečil ráz sdílené moci a vláda nepřipadla silnému jedinci, měly pravomoci nejvyšších úředníků vymezené hranice. Doba zastávání úřadu trvala většinou jeden rok, úřady byly obsazovány pokaždé několika kandidáty v rámci principu kolegiality a výkon úřadu byl bez peněžité odměny - sloužit státu se považovalo za poctu. Princip kolegiality zaručoval, že nikdo nemohl jednat sám a o každém záměru se musel poradit s ostatními. Tito nejvyšší představitelé měli tzv. právo intercese. Šlo o pravomoc „zakročit a zabránit provedení

---

¹² Shromáždění lidu.

¹³ Neboli lid římský.

plánu, se kterým nevyslovili všichni členové kolegia souhlas“. Pokud nastala státní krize, vojensky či politicky napjatá situace, řešily se nesnáze kolegiality jmenováním diktátora. Zvolený vůdce státu měl uvést věci do pořádku i za cenu porušování občanských práv a svobod. Jmenován byl jedním z konzulů po konzultaci se senátem. Jelikož diktatura představovala mimořádnou koncentraci moci, bylo nutno, aby tato funkce skončila hned po vyřešení problému nebo po uplynutí stanovené lhůty šesti měsíců. Tato forma diktatury převažovala po většinu doby republikánského zřízení, nicméně v pozdější době za Sully či Caesara dostala změn, signalizujících příchod monarchické formy vlády (Kincl – Urfus 1990: 23-24).

Jak říká Christ, dokud se nezměnily funkce senátu, pravomoci shromáždění lidu či úkoly úřadů, suverenita římské republiky stála na svobodných občanech (Christ 2010: 19).

Za přispěvatele k pozici vedoucí mocnosti Středomoří je považována i římská nepsaná ústava. Právě zvláštnost státního zřízení pomohla Římu podrobit si okolní sousedy a porazit silné Kartágo. Ústava má monarchické, demokratické i aristokratické prvky. Pravomoc konzulů se zdá monarchická, moc lidu demokratická a moc senátu aristokratická (Burian 1994: 13).

4.1.1 Krize republiky

Období pozdní republiky se vyznačovalo závažnou krizí, která zasáhla do všech složek uvnitř impéria a rozložila tehdejší systém. Nicméně odstartovala i změny, které později říši přivedly k rozkvětu. Bylo to doba plná zvrátů a konfliktů, politického i sociálního napětí.

Podnět k politickým a sociálním změnám dala již druhá punská válka spolu s počátkem výbojů. Nastalé problémy se navíc již starou nepsanou ústavou řešit nedaly a republikánské zřízení se blížilo svému konci (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 1). Politická správa se jevila neefektivní a veškeré pokusy o reformu

systemu selhávaly. Nevyřešené problémy se vlekly dlouhá léta (Christ 2010: 184).

Ačkoli bylo republikánské zřízení v rozkladu, málokdo ze současníků viděl nutnost republiku odstranit a nastolit jinou formu státního zřízení, odpovídající potřebám světového impéria. Dlouhodobá existence republiky přinesla spíše pocit najít způsoby, jak republiku zachovat (Burian 1994: 14). Existence státu byla spojována ryze s republikánským zřízením a samovláda byla odmítána, ale vývoj ke konci republiky podkopával základy této formy vlády (Burian 1994: 19). Kdysi silný senát měl nyní oslabené postavení, které záviselo na míře prestiže (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 172).

Tato doba byla také příležitostí pro jednotlivce projevit se. Už Gracchové svými snahami a reformami dokázali, co dovede schopný jedinec, pokud zaujme davy. Pozdní republika byla plná úsilí ctižádostivých mužů, kteří usilovali o získání výjimečné moci. Zamezit takové situaci mělo pravidlo ročního trvání úřadů (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 1). Jedinci se spíše než na postavení mezi senátory spoléhali na svou oblibu u davů. Jednalo se často o charismatické a úspěšné vojévůdce či bohaté občany (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 171). Hlavním nástrojem byla totiž vojenská síla. Tou mohl disponovat buď vojenský velitel, který své vojáky zabezpečoval a měl jejich loajalitu, nebo zámožný občan, který měl vojákům co nabídnout. Vojenská síla jako nástroj v politice k získání moci byla popřením republikánských hodnot. Úřady byly často zneužívány, v rukou jednotlivce občas spočinulo příliš mnoho pravomocí, probíhaly politické konflikty a atentáty či zavražďování a také občanské války (Burian 1994: 20-21).

Neustále rostoucí území díky anexím vedlo k nutnosti vytvořit nové administrativní principy. Dosavadní zřízení bylo těsné pro nynější středomořskou říši. Rostoucí impérium tak rovněž přispělo k celostátní krizi (Burian 1994: 13). Ke sklonku letopočtu měla republikánská myšlenka mnohem méně opory. Davům záleželo hlavně na jejich materiálním blahu, vojákům vyhovovala vláda jejich vojévůdce, který je dovedl zabezpečit, a provinciálové neměli na politický sys-

tém impéria nijak výrazný vliv. Loajalita vůči republikánskému zřízení přežívala tedy už jen u senátorské šlechty (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 3).

Politické a hospodářské problémy nakonec vedly k občanské válce, která vedla ke konci republikánského zřízení a následnému nastolení monarchie. Formy vlády kdysi městského státu nevyhovovaly potřebám rozsáhlého impéria a upřednostňovaly území Itálie nad ostatními teritorii (Kincl – Urfus 1990: 42).

Krise republiky byla vedle snah o reformy řešena i dlouhodobými či trvalými diktaturami, v čele se Sullou, Caesarem a Octavianem, z nichž uspěl až poslední jmenovaný. Poučil se z chyb svých předchůdců, dbal oficiálně na tradiční formy vlády a monarchickou moc organizoval nenápadně v podobě restaurace republiky (Kincl – Urfus, 1990: 43).

4.1.2 Mocní jednotlivci

Politickými událostmi posledního století př. n. l. se dopodrobna zabývat nebudu, vypíchnu pouze nejdůležitější milníky. Jak jsem již zmínila, ke konci republiky se začali na politické scéně objevovat silní jedinci. Za nejdůležitější z nich považuji Lucia Cornelia Sullu, Gaia Iulia Caesara a Gaia Octavia. Sullova diktatura se od těch předchozích lišila dobou trvání úřadu. Nyní bylo čistě na uvážení samotného diktátora, jak dlouho bude funkci zastávat¹⁴ (Christ, 2010: 174). Sulla se snažil krizi řešit reorganizací selhávajícího senátu, navýšením počtu magistratur a posílením pozice oslabené aristokracie. Pro některé autory představoval Sulla prvního monarchu republikánského Říma (Christ 2010: 178-183).

Caesar věděl, že se sám neprosadí a to byl jeden z důvodů založení prvního triumvirátu spolu s Crassem a Pompeiem. Spojenectví se od těch předchozích lišilo tím, že tito muži nechtěli jen prosadit určitá opatření pro řešení krize, ale

---

¹⁴ Za Caesara byla dokonce diktatura změněna na doživotní.

usilovali i o dlouhodobé a soustavné vykonávání moci, což bylo v kontrastu s republikánským zřízením. Dle Christa vedla cesta k diktatuře a principátu právě přes triumviráty (Christ 2010: 228). Nicméně napětí trvalo dál a triumvirát po Crassově smrti a Caesarově a Pompeiově rozporu skončil. V Římě se volalo po silném muži, jelikož se krize stále stupňovala. Caesar si získal oblibu nejenom u svých vojáků, ale i u prostého lidu. Díky němu plul do říše velký obsah bohatství a podporoval také velké stavby po celém impériu. S řádným majetkem si mohl dovolit i uplácet některé politiky. Důležitým rokem pro něj byl rok 49 př. n. l., kdy byl zvolen diktátorem. Později byl ještě několikrát znovu zvolen, než získal doživotní diktaturu (Christ 2010: 179). Obdržel čestné místo v senátu, kde usedal na kurulském křesle mezi oběma konsuly a byl v záležitostech tázán jako první, měl právo navrhnout k volbě mimořádné úředníky, směl užívat titul imperátor a později mu byl svěřen i úřad konsula a získal nedotknutelnost tribuna. Dále získal právo nosit vavřínový věnec a purpurové roucho římských králů, usedat na pozlacené křeslo, při hrách sedat v posvátné lóži a jeho narozeniny byly vyhlášený národním svátkem. Kvůli obavám z jeho získaných poct se proti Caesarovi začala formulovat opozice, která se mu nakonec stala osudnou (Christ 2010: 294-299).

Po Caesarově smrti propukla nová občanská válka a klíčovou osobou se stal jeho někdejší pobočník Marcus Antonius. Diktatura byla zrušena a zakázána. Antoniova moc však díky nepříznivé kampani, vedené proti jeho osobě, a rostoucí moci Octavianiana upadala a ani druhý triumvirát nezabránil brzkým změnám (Christ 2010: 326-330). Octavianus byl přijat do senátu a zasloužil se o vyřešení několika problémů ve státě - například zakročil proti lupičským bandám či prominul nedoplatky dlužníků na daních. Získal si větší oblibu i jako vojevůdce (Christ 2010: 349). Po skončení triumvirátu v roce 32 př. n. l a porážce Antonia u Actia se stal Octavianus jediným vládcem impéria (Kincl – Urfus 1990: 43). Octavianus získal postavení prvního člena senátu a celoživotní pravomoc tribuna lidu: nedotknutelnost a pravomoc vetovat usnesení senátu, svolávat shromáždění lidu a předkládat návrhy zákonů. Později získal i hodnost nejvyšší-

ho pontifika, což vzhledem k důležité roli náboženství v zemi upevnilo a rozšířilo jeho moc (Burian 1994: 24-25).

4.1.3 Caesarův odkaz

Caesar se snažil vypořádat s akutními sociálními problémy, které v zemi delší dobu panovaly a které občanské války ještě zhoršily. Společnost nejvíce trápily dluhy. Nařídil, aby byly nemovitosti přijímány jako splátka dluhů za předválečné ceny. Nechal také obnovit zákon, který zakazoval vlastnit více než 60 000 sesterciů v hotovosti. Dále zrušil úroky z půjček, které se nahromadily od roku 49 př. n. l. (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 277).

Nezaměstnané chudině nabídl možnost zlepšit si životní úroveň v nově zakládaných koloniích a díky výstavbě nových veřejných budov našlo práci mnoho obyvatel (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 280).

Dalším přínosem byl Juliánský kalendář. Do té doby se Římané řídili lunárním kalendářem, založeném na pozorování Měsíce, kdy byla nutná znalost jeho fází a uspořádání času. Rok měl dvanáct lunárních měsíců o 21-31 dnech a čítal tak celkem 355 dní. Každé dva roky bylo nutno vložit speciální měsíc Mercedonius o 22-23 dnech. Kvůli nepravidelnosti přidávání měsíce byl tento způsob neefektivní. Caesar se proto roku 46 př. n. l. rozhodl k reformě a rok učinil solárním a fixně daným. Měl 365 dní a každý čtvrtý rok byl přestupný rok¹⁵. Počátečním měsícem byl původně březen¹⁶, ale již ve 2. století př. n. l. byl jako počátek roku určen 1. leden (Noël 2001: 128). V roce 1582 upravil papež Řehoř XIII. tento kalendář do dnešní podoby (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 278).

Kritika Caesara nebyla nijak závratná. Týkala se převážně jeho obecných morálních nedostatků, uzurpování moci a ochotného využívání nahromaděných poct a úřadů. Strach jeho opozice neplynul z nastolení novinek, ale

---

¹⁵ V únoru se přidal jeden den.

¹⁶ Proto září – latinsky September – je sedmý měsíc a prosinec – December jako desátý.

z Caesarových budoucích záměrů, a proto se opozice odhodlala k činu (Christ 2010: 308).

4.2 Vojenství a jeho vývoj

Vojenská složka je nedílnou součástí úspěchu římské říše a i tato oblast prošla svým vývojem, který přispěl k rozmachu impéria. Období římské republiky dokazuje, že růst vojska a říše byly jejími klíčovými prvky, kdy vojenská tradice neznamenal jen ozbrojenou armádu věrnou Římu, ale i prostředek k dobývání území a jeho ochraně (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 345). Burian je přesvědčen, že bez silné a akceschopné armády by světové římské impérium vůbec nemohlo vzniknout či se po staletí udržet jako hegemon starověkého světa (Burian 1994: 31).

Armáda tak byla jednou z nejdůležitějších složek moci Říma. Státy s nejsilnější armádou byly totiž nejvíce úspěšné. Posílení vojenské základny přinášelo neustálé zlepšování prostředků kontroly lidských a materiálních zdrojů. Řím musel přizpůsobit výkon vojenské organizace síle oponentů, kterým čelil (Erdkamp 2007: 97-99). Již ve 3. a 2. století před naším letopočtem byla římská armáda organizačně, technicky a takticky lepší než jakákoli jiná armáda, s výjimkou té Hannibalovy (Erdkamp 2007: 74). Za spouštěč transformace římského vojenského systému jsou považovány první dvě punské války. Dlouhá a nepřetržitá služba totiž vyžadovala velké množství vojáků. Punské války způsobovaly značné ztráty na životech díky síle Hanibalovy armády a nedostatkům armády římské (Erdkamp 2007: 66).

Období od poloviny 2. století př. n. l. do přelomu republiky a principátu bylo nejvýznamnějším obdobím pro vojenství, kdy došlo k značnému vývoji (Erdkamp 2007: 80).

4.2.1 Zbraně

Výraznější inovace ve vojenství se objevily na konci 2. století př. n. l., kdy došlo ke změnám v odvodech římského vojska, jeho vybavení, výcviku a bitevních formacích (Boatwright – Gargola – Talbert 2004:190). Právě díky vývoji vojenských výtahů a jejich vyspělosti oproti jiným státním útvarům se mohla říše rozšiřovat. Pro vojáky byla důležitá nejen disciplína, ale i dostatečná výzbroj. Nejprve bych proto začala se zbraněmi.

Standardními zbraněmi legionářů se staly oštěp, krátký meč a dýka. Oštěp byl navržen tak, aby pronikl hluboko do štítu nepřítele a aby bylo pro soupeře obtížné nebo nemožné hodit jej zpět (Erdkamp 2007: 89). Důležitým vynálezem v Mariově období pak byly oštěpy s měkkým dřikem - když byl takovýto oštěp hozen, hlavice se při dopadu ohnula a stala se pro protivníka nepoužitelnou (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 190). Oštěp byl házen na větší vzdálenosti, při boji v těsné blízkosti vojáci používali španělský meč. Aby byli legionáři chráněni, nosili helmu, štít a kyrys¹⁷. Přilba byla vyrobena ze železa či z bronzu a na její horní části byly umístěny žíně či peří, což způsobilo, že voják vypadal vyšší a působivější. K ochraně od krku ke kolenům sloužil velký štít (Erdkamp 2007: 89).

I zde se projevíly řecké vlivy, kdy Římané převzali například několik druhů vrhacích strojů. Nejobvyklejší typ byl samostřel¹⁸. Střílely se z něj velké šípy, balvany, svazky šípů či kůly (Caesar 1986: 20). Tyto předměty doletěly až do vzdálenosti 300 metrů (Burian 1994: 36).

Oproti výše zmíněným zbraním se samostřelky nepoužívaly v otevřeném boji, jen při obraně či dobývání opevnění. Pokud vojáci nedokázali dobýt tvrz útokem z chodu, bylo nutno zahájit obléhání. Zásadní byla pak stavba obléhacího valu. Ten začínal mimo dostřel luků nepřátel v úrovni terénu a zvedal se v šířce několika desítek metrů k hornímu okraji hradby hradiště. Kolem valu i na něm

---

¹⁷ Jednalo se o ochranný kryt trupu vojáka.

¹⁸ Připomínaly zvětšenou středověkou kuši, prak či luk.

byly obléhací věže s lehkooděnci, kteří ostřelovali obránce tvrze. Legionáři pak mohli přejít do útoku na hradbu. K ochraně pracujících vojáků sloužily různé druhy pohyblivých zástěn. Všechny tyto techniky zajišťovaly během obléhání Římanům značný úspěch (Caesar 1986: 21). K dobývání opevnění sloužila i beranidla (Erdkamp 2007: 72).

Podstatným výdobytkem římského vojska byl za pozdní republiky trén¹⁹. Obléhací stroje, stany, ruční mlýny na obilí atd. byly převáženy soumary²⁰, osobní potřeby si vojáci nosili sami. (Caesar 1986: 21). Tento způsob transportu byl vhodný pro všechny druhy terénu. Tímto ulehčením zátěže vojáků se armáda stala mobilnější, rychlejší, připravenější a vojáci tak ušetřili dost sil, což se projevilo v boji (Erdkamp 2007: 87). Vozy byly užitečné nejvíce při cestování po silnicích a velké objemy dodávek na delší vzdálenost byly převáženy loděmi (Erdkamp 2007: 104).

4.2.2 Mariova reforma

Zásadním milníkem pro vojenské společenství pozdní republiky je zcela jistě Mariova²¹ reforma armády, kdy došlo k přestavbě vojska, které se později stalo nejdůležitějším nástrojem na sklonku republikánské období (Christ 2010: 184).

Po valnou většinu období republiky neměl Řím stálou armádu. Vojsko bylo svoláno, aby čelilo konfliktu, avšak občané nebyli povoláni pokaždé. Každý jedinec se během svého života zúčastnil 10 - 15 vojenských akcí. Tento způsob změnila druhá punská válka, kdy muži zůstávali mimo domov po několik let. Zámožným lidem se nechtělo do boje, protože byli nuceni opustit svou práci v místě, kde se ekonomika rozvíjela a zároveň rostl počet nepracujících chudých (Noël 2001: 104).

---

¹⁹ Vojenský zásobovací oddíl.

²⁰ Přepravní se zvířaty - např. osel, velbloud, kůň, mezek.

²¹ Římský vojevůdce a politik - zastával funkci konzula celkem sedmkrát.

Rozvoj Říma si časem vynutil reformu, kterou si vzal v 2. století př. n. l. na starost Marius. Navíc se projevila vojenská selhání a nedostatky v systému odvodů a výcviku. Marius se tak rozhodl rozšířit náborovou základnu armády a zkvalitnit výcvik vojáků. Začal nabírat i dobrovolníky z řad nemajetné skupiny římských občanů. Tím pádem přibyla široká skupina vojáků, která dříve sloužit nemohla. Mariova reforma tak ukončila tradiční vojenské zřízení a funkci římské občanské milice, která už nevyhovovala požadavkům světové říše (Christ 2010: 132-135). Vytvořil tak zcela novou armádu, dalo by se říci téměř profesionální, která nabízela práci všem občanům. Výdělek a kořist nabízely lepší budoucnost, což změnilo i mentalitu armády, neboť nově verbovaní vojáci často neměli co ztratit a naopak mohli hodně získat díky zisku, slíbeného velitelem (Noël 2001: 105). Díky tomu se otevřela možnost uplatnit se pro řadu nezaměstnaných. Tento způsob měl však i trhliny, které se později projevily, neboť dokud probíhaly války, měli vojáci zabezpečení a zisky zajištěné. Nicméně jakmile nastala v boji pauza nebo jakmile se z vojáků stali veteráni, byli zabezpečeni nedostatečně. Tento způsob byl proto pro republiku nebezpečný a vyřešil jej až Augustus zřízením speciální pokladny na služné pro vojáky (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 2).

Po většinu republikánské éry představoval boj pro občany povinnost, odpovědnost a čest. Nicméně toto se na sklonku republiky změnilo. Pro muže, kterým se nedařilo v ostatních oblastech života, představoval vstup do armády poslední, záchrannou možnost. Tím, že se změnila povinnost narukovat v možnost volby, se také posunula motivace vojáků, neboť z donucení se bojuje mnohem hůře (Erdkamp 2007: 80).

Marius nezůstal jen u změny náborů, ale provedl i organizační změny armády. V manipulové legii byli vojáci rozděleni do tří skupin v závislosti na věku a bohatství. Tento systém musel být nahrazen novou formací - kohortálním systémem²², neboť začal nevyhovovat již během druhé punské války. Pro masivní čelní útoky byly kohorty vhodnější, a proto se staly novým standardem formace římské armády. Po Mariovi byly již všechny legie tvořeny kohortami. Zmizel

---

²² Kohorty sestávaly ze tří manipul, které se dále dělily na dvě centurie.

rozdíl mezi věkem, bohatstvím a vybavením. Navíc se zde začalo rozvíjet silné přátelství a vazby mezi vojáky. V boji se pak muži snažili ještě více, aby nezklamali své spolubojovníky a snažili se chránit navzájem (Erdkamp 2007: 85-86).

Legie byla podporována třisetčlennou kavalérií, která rovněž prošla řadou změn. Římské a italské kavalérie byly nahrazeny zahraničními jednotkami. Představovaly rychlost, mobilitu a nezávislost a hrály tak důležitou roli v římské vojenské strategii. Během válečné akce sloužila kavalérie v průzkumu, ke shromažďování informací o nepřátelských silách a pro zabezpečení armády na pochodu. Na bitevním poli sloužila k ochraně boků a zadní linie či k narušení soudržnosti a morálky nepřítele (Erdkamp 2007: 87).

Pěší mužstvo legií nebylo vždy schopné rychle reagovat na překvapivé útoky nepřátel, a proto začali Římané využívat pomocné jednotky, které poskytovali hlavně mimoitalscí spojenci. Díky tomu se v římské armádě objevily speciální oddíly, například krétské lučištníci, baleárští prakovníci či numidské jezdcy. Těmto příslušníkům po ukončení služby náležela odměna v podobě udělení římského občanství. Oddíly měly význam i za císařské doby (Burian 1994: 35-36).

Marius si zakládal i na řádné přípravě vojáků. Zavedl proto školení a cvičný boj se zbraněmi, inspirovaný způsobem v gladiátorské škole. Šlo o systematický výcvik. Zlepšil jednotu armády tím, že každé legii udělil symbol v podobě stříbrného orla. Vojenské reformy značně zlepšily bojové schopnosti římské armády (Erdkamp 2007: 87).

Dalším významným výdobytkem za Marius bylo vybudování průplavu z Arles k moři, který sloužil pro snadné lodní zásobování vojska. Tento průplav se později stal vzorem dalších římských kanálů (Christ 2010:136).

Hnacím motorem vojáků byla i touha po zisku z dobývání a snaha o ovládnutí světa začala nabírat na síle (Lintott 1981: 54).

4.2.3 Strategie

Změny probíhaly i v oblasti strategie, kdy se římská armáda snažila přispůsobit zařízení nepřátel s účelem porazit je (Erdkamp 2007: 53). Římští vojáci také trávili mnohem více času obléháním, při čemž mohli použít svých katapultovacích strojů a valů (Erdkamp 2007: 92). Významným stratégem byl Scipio Africanus, který vytrénoval armádu na pozoruhodnou úroveň. Používali manévry, na které dokonce ani Hanibal neměl odpověď (Erdkamp 2007: 77). Římanům situaci usnadňovala i nejednotnost kmenů²³, římské vojáci tak téměř nikdy nemuseli čelit všem kmenům zároveň (Caesar 1986: 15).

4.2.4 Provincie a jejich přínos pro vojenství

I provincie přispěly do vojenského odvětví a to nejen materiálními zdroji, použitými ve válce. Pomohly navýšit počet pracovní síly římské armády. Díky systému jednostranných aliancí tak mohl Řím získat nové vojáky (Erdkamp 2007: 99, 110). Spojenci, vynikající v mořeplavectví²⁴ dodávali i válečné a dopravní lodě se schopnou posádkou (Erdkamp 2007: 70).

4.2.5 Vztah vojáků s jejich veliteli

Jak jsem již dříve zmínila, změnil se vztah vojevůdce a vojáka. Poměr jejich vztahů se změnil v poměr zaměstnance k chleboďárci. Armáda se tak postupně stávala osobním vojskem svého velitele, který ji mohl užívat k dosažení svých cílů (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 3). Díky válečným výbojům, zabavování cenností a plenění začali vlastnit velké majetky sami římské velitelé, z toho část rozdělili mezi své vojáky, část odevzdali římské pokladně a zbylý obnos si ponechali (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 163). Vojáci tak byli se svým velitelem více a více svazováni.

---

²³ Hlavně Galů a Germánů.

²⁴ Zejména v řeckých městech.

Ke sklonku republiky se přesunula loajalita vojáků od státu směrem k muži, který mohl přinést vojákům štěstí a úspěch, tedy k veliteli. Po roce 88 př. n. l. se stali všichni obyvatelé Itálie římskými občany a armáda tak získala značný počet potenciálních vojáků. Zisk věrnosti tolika vojáků nabízelo výbornou příležitost k dosažení moci. Toto si dobře uvědomoval jak Sulla, tak i Pompeius, Caesar či Octavianus. Pompeius neměl žádné iluze o motivacích vojáků. Cíle a význam války jim totiž byly lhostejné. Důležité pro ně bylo zabezpečení. Pompeius jim tak poskytoval jídlo, dopravní zvířata, nezbytné vybavení a odměňoval je vysokými částkami při triumfech (Erdkamp 2007: 82-83).

4.2.6 Caesar jako vojevůdce

Za dob Caesara se armáda stala zcela dominantní silou římské politiky. Stále se ještě nejednalo o profesionální armádu v pravém slova smyslu.

Určitý druh profesionalizace vyplýval z toho, že většina legionářů strávila mnoho let mimo domov, který si pak našli ve vojenském táboře. Jejich život spočíval v pochodech na nepřátelském území, bojování, v pocitu sounáležitosti se společností s vlastními speciálními pravidly. Svého velitele měli jako jedinou a nejvyšší autoritu. Díky své odvaze, vojenské odbornosti a charismatu byl Caesar svými vojáky obdivovaný a oblíbený. Muži bojující za Caesara se oddělili od občanské společnosti a žili novým způsobem života, téměř jako profesionální vojsko. Zcela profesionálním se stalo až za Augusta (Erdkamp 2007: 84).

Caesar si dobře uvědomoval, že vojsko odmítalo poslušnost nejen těm, kteří utrpěli řadu neúspěchů, ale i těm, co byli usvědčeni z nečestnosti, obzvláště z chamtivosti. Caesar navíc povzbuzoval vojáky a přiměl je, aby si vzpomněli na své dřívější úspěchy, aby tak oddálil jejich strach (Caesar 1986: 41, 58).

Nešlo o revoluci povahy armády, jen šlo o vývoj toho, čím vojáci v podstatě jednou či později měli být. Caesar využil potenciálu vojáků efektivním způsobem. Nový model armády umožnil říši dosáhnout časem míru a bezpečnosti a to na více než dvě století (Erdkamp 2007: 93). Poloprofesionální

armáda byla během císařství nahrazena plně profesionální verzí a vojáci zůstávali i po propuštění do výslužby oporou císařské vlády (Češka 2000: 14).

4.3 Ekonomika a obchod

Geraghty nazývá Římany racionálními ekonomickými aktéry, jejichž ekonomika byla dobře integrovaným tržním systémem (Geraghty 2007: 1036). Ekonomika se stále více propojovala s ekonomikou hospodářského prostoru Středomoří a také se rozvíjelo peněžní hospodářství. Zvýšila se možnost koncentrace kapitálu a úrokové lichvy (Christ 2010: 17).

Díky punským válkám se rozvinulo peněžní hospodářství v tom smyslu, že se měnová jednotka denár stala během několika desetiletí měnou celého Středomoří. Řím tak dohnal své východní sousedy, kteří v tomto ohledu byli do té doby o krok napřed. Římané začali používat peníze pravděpodobně až ve 4. století př. n. l. Předtím využívali směnný obchod. Nejprve se objevily bronzové slitky²⁵, jejichž cenu určoval stát. První řádné mince Římané razili ve 3. století př. n. l. dle řeckého vzoru. Stříbrné mince se objevily v průběhu století, když se Řím stal obchodní mocností. Zlaté mince byly nejspíše používány až za Julia Caesara²⁶. Hodnota peněz však v průběhu let klesala. Spojenci Říma a ostatní součásti říše měli své vlastní mince, a proto musely být zřízeny směnárny (Noël 2001: 122-123).

Nicméně ekonomické odvětví mělo i stinné stránky. Senátoři a jezdcí získali k hromadění majetku téměř neomezené možnosti, a proto se v rámci impéria na jedné straně vytvářely značné majetky a na straně druhé se šířila chudoba (Christ 2010: 76). Na stavu ekonomiky se také projevila krize republiky. Nedostatky imperiální kontroly vedly k ekonomické nestabilitě (Temin 2006: 134). Nastaly hospodářské potíže, kdy boje vyčerpaly státní pokladnu, vzrůstala zadlu-

---

²⁵ S vyraženým obrazem býka, berana či vepře.

²⁶ Caesar byl navíc první, kdo nechal razit mince se svou podobiznou.

ženost občanů a nakonec bylo nutno přistoupit k deflačním opatřením. Promínutím dluhů na čtvrtinu se ekonomika uvedla opět do chodu (Christ 2010: 154).

Rozšiřování římského impéria a propojování středomořského hospodářského prostoru mělo pozitivní přínos pro obchod, čehož využívali lidé římského i latinského občanství i římscí spojenci (Christ 2010: 74).

Římané jako první na západě vytvořili širokou oblast, kde mohl probíhat obchod poměrně bezpečně. Díky expanzi republiky a zásahům vlivných politiků bylo Středozevní moře postupně vyčištěno od pirátů. Tak se mohl obchod daleko lépe rozvíjet (Temin 2006: 148).

Růst peněžní zásoby, používané hlavně na dálkovou výměnu, ukazuje na značnou expanzi v množství obchodovaného zboží. Trhy s Egyptem a severní Afrikou tvořily 50 - 75 procent dovozu obilí do Říma a zároveň nejméně 25 procent poptávky po italských vínech (Geraghty 2007: 1045). Díky tomu, že se stal Řím obchodním centrem, směřovali sem mnozí obchodníci s nejrůznějším zbožím po souši i po moři. Dováželi jak nezbytné produkty, jako bylo obilí, tak i luxusní zboží: hedvábí z Číny, pepř z Indie, koření a parfémů z Arábie nebo slonovinu z Afriky (Noël 2001: 118-120). Na oplátku Řím vyvážel zlato, stříbro, víno, keramiku či otroky (Hughes 2004: 31).

Takovýto obchod se však dotýkal hlavně bohaté elity a armády, římské masy tolik neovlivnil. Luxusní zboží si nemohl dovolit každý (Buzan – Little 2000: 222). Řím se stával postupně závislým i na námořním obchodě se stavebním materiálem (Buzan – Little 2000: 197).

Expanze obchodu podpořila rozvoj přístavů, majáků a skladišť zboží, což představovalo výrazný rys vyspělosti 1. století př. n. l. (Buzan – Little 2000: 198). Díky punským válkám se rozvinula i řemeslná výroba. Vzrostla poptávka po stavbě lodí, výrobě zbraní a potřeb pro vojsko. V Římě byli pouze drobní výrobci, na rozdíl od jiných starověkých měst zde nepřevažovala velkovýroba (Christ 2010: 73).

4.4 Hospodářství v době republiky

Zpočátku republiky převažovalo malohospodářství, v jehož rámci si rolnické rodiny pěstovaly plodiny jen pro vlastní potřebu a vyráběly si samy zemědělské nářadí, díky čemuž mělo hospodářství nezávislý ráz (Christ 2010: 65).

Dlouhou dobu neexistovala jiná ekonomika než zemědělská. Půda určovala množství majetku. Časem se měnily podmínky a bylo nutno statky zvětšovat anebo odejít do měst (Noël 2001: 111).

Vzhledem k dlouhodobé²⁷ vojenské službě se dostalo malohospodářství do potíží. Navíc druhá punská válka zpustošila venkov pomocí oboustranné taktiky spálené země (Christ 2010: 65). Válka a zisk nového území způsobily konec éry drobných rolníků. Pro Řím se stalo výhodnější a levnější dovážet obilí z provincií. K tomu se změnily stravovací návyky, a proto se hospodářství specializovalo na výnosnější produkci, například na chov určitých druhů zvířat (Noël 2001: 112).

Kvůli zpustošení venkova a náhlým změnám nemohl být starý ekonomický řád obnoven. Do popředí vešlo pastevectví a hospodaření na středních statcích. Práce se specializovala a vznikl vyšší, tržně orientovaný způsob hospodářství. Začalo se více využívat pracovní síly v podobě otroků, jejichž počet se navyšoval z řad válečných zajatců (Christ 2010: 16). Vedoucí funkci ve *villách* často zastával k tomu kvalifikovaný otrok, nazýván *villicus*. Nepřetržitá přítomnost majitele statku totiž nebyla možná. *Villy* fungovaly i jiným způsobem - sloužily politikům jako obydlí a jako prostor pro řešení politických záležitostí. Velkostatkářství, orientované na chov dobytka, vytlačilo malorolnictví a bylo v podstatě zemědělskou revolucí. *Villy* se v nížinách specializovaly na výrobu vína a olivového oleje či na pěstování ovoce (Christ 2010: 66-73). Ve vyšších oblastech byl chován skot (Geraghty 2007: 1038).

---

²⁷ Někdy i desítky let trvajících.

Díky měnícím se podmínkám hospodářství došlo k migraci rolníků z venkova do městských oblastí. Růst cen vína vůči obilí udělal z vína výnosnější produkt. Profitovala tak specializovaná velkohospodářství a drobní rolníci ztráceli význam. Rostoucí ceny řemeslných výrobků ve městech a klesající ceny obilí zapříčinily, že byla města pro rolníky lákavou příležitostí. Navíc rozrůstající se města vyžadovala přísun nových lidí, aby se doplnilo obyvatelstvo z důvodu záporného přirozeného přírůstku (Geraghty 2007: 1047-1049). V okolí měst převládala specializace na rybolov, chov drůbeže, pěstování ovoce, zeleniny a květin, což také přinášelo značný zisk (Christ, 2010: 68).

Římané se stále více spoléhali na otroky. Otroctví se díky přílivu zajatců rozrůstalo, ale díky jejich narůstajícímu počtu a koncentraci se postupně stávali nebezpečnými pro republikánské zřízení (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 171). Půdu Řím získával konfiskací území poražených soupeřů. Pozemky byly majetkem státu a sloužily jako odměna pro vojáky či k zisku peněz za prodej. Vlastníci větších statků si kvůli měnícím se podmínkám na konci republiky začali pronajímat velké části této *ager publicus* a vytvořili tak latifundie (Noël 2001: 117). Své statky mohli statkáři rozšiřovat i ziskem půd chudších rolníků, kteří své pozemky odprodali či opustili a přemístili se do měst. Výsledkem toho všeho byly v rámci impéria regionální rozdíly v pěstovaných plodinách, objemu držené půdy a systému pracovních sil (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 170).

4.5 Náboženství

Náboženství bylo podstatnou součástí Říma a ovlivňovalo každodenní život státu i obyvatel. Tvořilo základ společenské a politické organizace města a mělo značnou váhu. Představovalo v podstatě pouto, které drželo Řím pohromadě, a náboženské úkony se staly aktem vlastenectví. Mělo svrchovaně politický charakter, kdy se na víře musel podílet každý Říman a plnit občanské povinnosti. Tím se zajišťovalo přežití skupiny (Noël 2001: 138-140).

Zpočátku²⁸ v sobě náboženství neskrývalo víru ve šťastný život v záhrobí, ale soustředilo se hlavně na vysvětlení různých cyklů života (Noël 2001: 138). Každý přírodní jev a veškerá lidská činnost byly dle víry Římanů dílem působnosti božské síly, případně jejího ztělesnění v podobě určitého boha (Burian 1994: 66). Během pozdní republiky začaly do Říma pronikat náboženské vlivy z východu. Některé vlivy se nenápadně zařadily do běžného života²⁹ a jiné vyvolaly pochybnosti či nevoli. Proti vírám, které by mohly zpochybňovat římské normy, zasahovali často římstí magistráti. Nebezpečí spatřovali hlavně v židovském monoteismu či filosofické osvětě. Během tohoto období byl helénisticko-římský panteon³⁰ ve fázi největšího rozšíření. Přijal do sebe nová orientální božstva, ale v rámci lidového náboženství zůstal téměř neporušený a tradice zůstaly zachovány. Lpění na tradiční náboženství bylo totiž nezbytné k upevnění společnosti a státu (Christ 2010: 313).

V době krize republiky³¹ bylo náboženství důležitější než kdy dřív. Období plné ztrát lidských životů, pochybností a strachu o existenční zabezpečení přineslo důležité oživení pocitu závislosti a sounáležitosti, čímž se posílily veškeré náboženské vazby. Na nich pak mohl pozdější římský císař Augustus stavět náboženskou restauraci (Christ 2010: 314).

4.6 Kultura

V posledních dvou stoletích republiky se vývojem v oblasti umění a architektury vytvořily podmínky, které pak vedly k vrcholu kultury v době augustovského klasicismu. Jedná se o období vzrůstající umělecké i duchovní produkce (Christ 2010: 313).

V této době se rozšiřoval latinský jazyk za hranice Itálie. Latina, soustředěná původně jen v středoitalské oblasti, se stala dorozumívacím prostředkem

---

²⁸ Před proniknutím cizích vlivů.

²⁹ Například jiný pohled na život a na smrt.

³⁰ Chrám, zasvěcený všem bohům.

³¹ Obzvláště v 1. století př. n. l.

nejprve celé Itálie a od 2. století př. n. l. byla oficiálním jazykem římského impéria. Pro provinciály se stala prostředkem dorozumění v obchodu ve Středomoří, s římskou civilní správou a s vojenskými autoritami (Christ 2010: 313).

Důležitým odkazem římské nadvlády byla i celková romanizace západní Evropy. Místní obyvatelé přijali jak latinu, tak i římskou kulturu. Romanizace je považována za nejpozitivnější přínos římské říše. V úspěchu tohoto procesu bylo zásadní, že provincie samy měly zájem přijmout římské civilizační výdobytky a zároveň se podílely na jejich rozvíjení a dotváření. Z hovorové latiny se pak v západní části impéria postupně vyvinuly dnešní románské jazyky (Burian 1994: 81-83).

Spolu s jazykem se rozvinulo i politické a právnícké řečnictví. Latina vynikala svým pragmatismem a orálností (Noël 2001: 153). Díky výrazovému bohatství jazyka, náročnosti publika a sílicí konkurenci v oborech dosáhlo řečnictví v této době vrcholu. Zvedla se i úroveň kulturního života politika, kdy se jak řečnické mistrovství, tak návštěvy divadelních představení či znalost literatury stalo pro hodnostáře samozřejmostí. U vládnoucích vrstev a vzdělanců se rozvíjelo také písemnictví, výtvarné umění či filosofie (Christ 2010: 313).

Cizokrajné vlivy zasáhly hned do několika odvětví, ale co se přístupu Římanů k vědě týče, měli jen malý zájem osvojit si poznatky Řeků z oblasti matematiky, přírodních věd, lékařství či bádáním a přemýšlením o podstatě věcí. Zato právní věda nezaostávala. Od 2. století př. n. l. se začali objevovat specialisté na římské právo, kteří pomáhali jednotlivým stranám sporu, magistrátům i porotcům v soudní při (Christ 2010: 321-322).

Rozvoj se projevil i v architektuře. Díky přílivu bohatství se změnil vzhled měst v mnoha částech impéria. Bohatí lidé si stavěli velkolepé obytné domy a sponzorovali stavby veřejných budov, chrámů, lázní, divadel a památníků. Napodobován byl často helénistický styl architektury (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 165). Díky změně stavební techniky³² mohly vzniknout mohutné

---

³² Například technické novinky ve stavbě zdí a osamostatnění průčelí.

stavby. Rozvoj imperiální architektury odstartoval Caesar a Pompeius. Díky tomu se pak během počátku císařství stal Řím rovnocenným partnerem řecké kulturní oblasti (Christ 2010: 324-325).

5 Impérium v době císařství

Období císařství představovalo monarchický režim, který v roce 27 př. n. l. nastolil Augustus. Noël uvádí, že moderní historikové upřednostňují spíše termíny principát³³ a dominát³⁴ (Noël 2001: 20).

Vznik císařství nebyl jednorázovou událostí v podobě vítězství Octaviana nad Antoniem a následných politických ujednání mezi senátem a Octavianem. Jeho vytvoření předcházela dlouhý proces, probíhající v pozdní republice, kdy řada změn a událostí připravila prostor pro nastolení této formy státního zřízení. Bylo třeba transformovat státní zřízení tak, aby vyhovovalo statusu a potřebám světové říše, upevnit vojenskou moc a zabezpečit stát (Burian 1994: 19-22).

Jednalo se o počátek nového rozmachu říše, kdy mír uvnitř impéria umožnil vzestup římské společnosti (Burian, 1994: 47). Augustův mír, *Pax Augusta*, přinesl hospodářskou i politickou prosperitu, rozvoj v oblasti kultury a práva i zlepšení stavu provincií (Kincl – Urfus 1990: 48).

Impérium se v této době pyšnilo značným geopolitickým rozsahem i velkým počtem obyvatel. V 1. století n. l. zde žilo padesát až šedesát milionů obyvatel. V porovnání s tehdejší celosvětovou populací, která činila 300 milionů lidí, je patrná rozlehlost a mocnost říše³⁵. Funkce měst jako nejvýznamnějších politických, sociálních a hospodářských aktérů zůstala zachována. Až v této době bylo dosaženo plné integrace všech částí říše do svazku *Imperium Romanum*. Konečně se tedy dosáhlo spojitosti impéria (Christ 2010: 357).

---

³³ Poměrně liberální monarchie, trvající první dvě století našeho letopočtu.

³⁴ Absolutní monarchie, kde je jediným vládcem císař.

³⁵ World Population Review (2012). *World population 2012* (<http://worldpopulationreview.com/world-population-2012/>, 26. 2. 2013).

Největšího územního dobývání bylo dosaženo za republiky, v době principátu byla říše téměř dotvořena. Později byly připojeny jen Británie, Germánie a Dácie. Během prvních dvou století byla říše na vrcholu rozkvětu, o století později následovala krize, poté rozdělení na dvě části a nakonec zánik Západořímské říše (Noël, 2001: 22).

5.1 Augustus a jeho politika

V pouhých třiatřiceti letech získal Octavianus svrchovanou moc nad římským impériem, o níž usiloval po celou dobu občanských válek. Bylo však nutno získanou moc vymezit (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 309). Octavianus přinesl zemi období míru³⁶, které se udrželo až do 3. století n. l. a umožnilo expanzi populace a ekonomiky (Hughes 2004: 32-33). V roce 27 př. n. l. se stal prvním občanem a prvním senátorem a získal titul Augustus, který se později stal přídomkem všech jeho následovníků (Burian 1994: 15). Rozsah pravomocí stanovovala dohoda mezi ním a senátem a konečnou formu principovy moci stanovily až reformy z roku 23 př. n. l. Byl postaven nad zákony, získal pozici prokonzulství na doživotí a imunitu tribuna lidu (Kincl – Urfus 1990: 44).

Augustus si dobře uvědomoval, že se jeho vláda bez podpory armády neobejde a že vojsko může zároveň představovat hrozbu. Dělal vše pro to, aby si získal věrnost armády a také reformoval republikánská pravidla verbování a rozpouštění vojáků (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 326). Podporu mu již dříve projevovali lidé spolu s vojáky, když žádali populární diktaturu, podobnou Caesarově, nebo Octavianovo přijetí celoživotního konzulství (Jones 1951: 112).

Zavedením vlastního stylu dlouhodobé a zodpovědné vlády zachránil římské impérium před úpadkem. Uspěl díky nenápadnosti nastolování změn, které nebyly tolik výrazné jako u jeho předchůdců (Boatwright – Gargola – Talbert

---

³⁶ Dobývací a obranné války však pokračovaly.

2004: 341). Formálně uznával republikánské přesvědčení většiny obyvatel Říma, zdůrazňoval legalitu svého postavení a vyvolával zdání, že jeho režim je prostředkem k ochraně a zachování republiky (Burian 1994: 15). Nebylo by dobré stavět nový režim otevřeně jako náhradu republikánského zřízení, nicméně obnova republiky byla jen dobře zformulovanou zástěrkou pro zrod římského císařství, legální a nenásilnou cestou (Burian 1994: 22).

Režim neumožňoval plnohodnotnou existenci republikánských institucí. Senát s magistraturami sice dále existovaly, ale byly umístěny pod dohled císaře a staly se v podstatě jeho nástrojem. Význam lidového shromáždění upadal již od změny městského státu v impérium a v době principátu pro něj nezbyl prostor. Bylo proto vyřazeno z politického života (Kincl – Urfus 1990: 46).

Nastolení míru spolu se snahou o blahobyt v říši zvyšovaly Augustovu oblibu. Díky stavebním pracím získalo mnoho chudých lidí práci a zlepšovalo se tím také prostředí. Docházelo ke zdokonalování služeb a infrastruktury. Augustova vláda byla v říši přijímána v podstatě kladně. Obyvatelé byli přesvědčeni, že v čele impéria stojí zodpovědný vládce se snahou vyřešit problémy a uklidnit situaci (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 336-337).

5.2 Vojenství za doby principátu

Vojenství bylo důležitou složkou i v období císařství. Rozlehlé území muselo být chráněno dostatečně silnou armádou před vpády nepřátel a udržováno pohromadě zevnitř. Akceschopnost impéria tak byla podmíněna jak situací uvnitř impéria, tak různými událostmi za hranicemi říše (Burian 1994: 40). Nejvýraznějším úkolem armády byla snaha rozšířit expanzivní cestou území impéria. Zároveň na ní závisel i osud císařského režimu, což si Augustus dobře uvědomoval a snažil se udržet si přízeň vojska. Mocenské zajištění říše by bez loajality armády nebylo možné (Burian, 1994: 32).

V této době dochází ke konečné profesionalizaci armády. Vzniklo stálé vojsko s trvalými jednotkami. Stálost byla podmiňována délkou vojenské služby. Profesionalitu získala i díky zkušenostem z předchozích výbojů a tvrdému výcviku. Armáda tak byla akceschopná i v tvrdých podmínkách (Burian 1994: 34).

Díky dobrovolnosti byla vojenská služba pro občany již jen možností a konec odvodů a celková atmosféra míru byly velmi vítanou změnou (Botwright – Gargola – Talbert 2004: 328).

5.2.1 Augustova ustanovení ve vojenství

Jak jsem již zmínila, armáda typická pro období císařství byla v západním světě první stálou armádou. Augustus však nepřišel s žádnou radikální reformou struktury, jen zavedl několik změn (Erdkamp 2007: 197).

Novinkou bylo, že poprvé ve své historii byly vojenské jednotky trvale umístěné v Římě (Erdkamp 2007: 188). Nicméně armáda byla potenciální hrozbou pro stabilitu státu, a proto Augustus ponechal v Římě jen několik kohort, nezbytných pro zajištění bezpečnosti. Legie rozmístil na hranice říše k ochraně před barbary. Počet legií ustanovil na 25 a stal se jejich vrchním velitelem. Nezapomínal ani na politickou roli armády, která nastolovala či sesazovala císaře (Noël 2001: 105). Aby si zachoval své postavení jediného vůdce Říma a předešel návratu občanské války a politické nestability, musel si Augustus zajistit nejen pevnou kontrolu armády, ale zaručit i její dobrý vztah se státem. Vojenská reforma odstranila vojáky z aktivní účasti v politice, které se těšili v době republiky, a také odstranila vazby s generály a očekávání odměny. Loajalita byla nyní zaměřena k císaři. Důkazem byla i přísaha vojáka přímo jeho osobě (Erdkamp 2007: 184).

Republika se potýkala s problémem zabezpečení veteránů kvůli nedostatku prostředků. V době císařství byla proto zřízena státní vojenská pokladna. Peníze pro tento fond plynuly z daní a z příspěvků od císaře. Vysloužilci tak byli

zabezpečení nejen půdou, ale i finanční částkou. Tímto Augustus udržoval vnitřní klid (Burian 1994: 33). Příliš velká armáda byla za republiky viděna jako hlavní faktor přispívající k občanským nepokojům a politické krizi, nicméně zavedením pevné odměny v podobě služného Augustus odvrátil potenciální hrozbu nespokojenosti vojáků a zároveň také odstranil finanční závislost vojáků na svém veliteli. Tímto zpřetrháním vazeb se armáda stala více nestrannou a flexibilní, čímž se více zprofesionalizovala. Augustus sice nezvýšil vojenský plat, ale pravidelný příjem na dobu určitou zaručovala vojákům jistoty (Erdkamp 2007: 185-186).

Změnila se i doba vojenské služby. Za republiky trvala patnáct let a poté byli legionáři čtyři roky v záloze. Prodloužena byla na dvacet let a pět let v záloze. Změnily se i podmínky služby. Legionářem se stal ten, kdo se přihlásil na fixně stanovený počet let a dle toho mu pak bylo vyplaceno služné. Zásadní změnou byl zákaz plnoprávně se oženit během aktivního vojenského období. Toto opatření zajistilo pohyblivost vojska, snížilo zranitelnost vojáků a utlumilo jejich vazby k domovu (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 326-328).

Struktura císařské armády byla flexibilní a měnila se dle politických a vojenských požadavků daného období. Základy takovéto přizpůsobivosti položil právě Augustus (Erdkamp 2007: 184). Oproti republice, kdy byla armáda primárně nasazována na vojenská tažení, trávili vojáci v době principátu mnohem více času v kasárnách, kde byli cvičeni, než na taženích (Erdkamp 2007: 196).

Důležitou součástí císařské armády se stalo námořnictvo. Jeho hlavním úkolem bylo zajistit bezpečnou plavbu skrz Středozevní moře a na velkých tocích řek, které oddělovaly říši od barbarského území. Námořní síly pomáhaly hlavně udržovat celistvost impéria. Středomoří se díky tomu stalo spojnicí přímořských oblastí říše a byly zajištěny i okrajové oblasti impéria (Burian 1994: 37).

Během Augustovy vlády se objevila potřeba systematicky chránit pohraniční území. Jednalo se o oblasti, kde se nedalo počítat s další územní anexí. Do-

cházelo tak k neustálému zdokonalování vojenské ochrany pohraničí před barbari. Pomezí pásma, *Limes Romanus*, bylo chráněno systémem opevnění (Burian 1994: 38). Podél hranice se táhla silnice, umožňující rychlé spojení s ohroženým místem. Obklopovaly ji vojenské opěrné body. V místech, kde chyběla nepřekonatelná přírodní překážka, byla zbudována umělá³⁷. Vojenskou ochranu zajišťovaly legionářské tábory. Mezi tábory byly pevnosti s pomocnými jednotkami, které sledovaly z pozorovacích věží pohyb barbarských kmenů na druhé straně hranice. Nebezpečí se hlásilo světelnými signály (Burian 1994: 39).

V táborech panovala přísná pravidla. V době míru byl hlavní náplní vojáků výcvik a ošetřování zbraní, opravování silnic, mostů a veřejných budov. Pálili cihly a lámali kameny. *Limes Romanus*, se svojí funkcí pevné ochrany říše, je považován za vrcholný výtvar římské vojenské techniky a strategické zkušenosti (Burian 1994: 40).

5.3 Římský patriotismus

Koncept světovlády se v Římě začal usazovat již během republiky, ale císařství jej dovedlo ke svému vrcholu. Díky opatřením Augusta, které zajistily existenci říše, se mezi lidmi rozšířilo přesvědčení o právu římského národa řídit osud celého starověkého světa. Objevovaly se i utopické plány o rozloze impéria, která by odpovídala hranicím tehdy známého světa. Římská říše podle Římanů neměla jasně vymezené hranice, ale jednalo se o geografický celek, podléhající římské vůli. Zabírání nových území byla příležitost pro politiky a vojevůdce získat popularitu a moc. Anexe území hájili tím, že je impériem ochráncem místních vládců, kteří sami žádali o záštitu impéria. Své oprávnění dobývat podporovali Římané i díky přesvědčení o svém božském původu. Ideologie světovlády v sobě zahrnovala i víru ve věčnost Říma (Burian 1994: 41-45).

---

³⁷ Například přikopy s valem.

5.4 Provincie a jejich vztah k impériu

Pojem *provincia* značil původně funkci svěřenou úředníkovi; až od roku 227 př. n. l. představoval úředníkem spravovanou mimoitalskou oblast (Noël 2001: 74). Zpočátku neměly provincie ani zvláštní územní význam a byly přiřazeny armádním velitelům (Erdkamp 2007: 109). Kolonizovaná území se nacházela zpočátku při pobřeží k jeho ochraně či ve vnitrozemí, kde měla taktéž zabezpečovací funkci (Christ 2010: 93).

Řím udržoval s italskými územími spojenecký vztah a mimoitalská území zařadil do zvláštního registru. Původně se nevměšoval do jejich vnitřních záležitostí. Obranná a zájmová federace se osvědčovala. Během pozdní republiky se však moc přesouvala více ve prospěch Říma a stal se tak metropolí západního Středomoří. Daleko více zasahoval do vnitřních záležitostí partnerů, kteří začali být během vojenských akcí a rozdělování kořisti znevýhodňováni (Christ 2010: 97). Obyvatelé připojených oblastí byli zatíženi daněmi a různými stanovenými povinnostmi. V době principátu se však jejich situace ztlačně zlepšila, obzvláště u provincií, které přešly pod přímou správu císaře (Noël 2001: 74). Během republiky se Římané snažili předcházet napětí³⁸ tím, že bylo územím udělováno římské občanství za vojenskou chrabrost a loajalitu. Tím se v podstatě odstranila nespokojenost (Christ 2010: 153).

V době císařství se pozice provincií změnila. Rozlišovány byly od této doby dva druhy provincií: provincie klidnější, spravované senátem bez přítomnosti vojska; a provincie císařské, které podléhaly přímo císaři a kde byla nutně nasazena armáda (Noël 2001: 77). Augustus zavedl samosprávu obcí. Po celé Itálii a v provinciích vybírali místní úředníci a radní daně, prováděli census a starali se o dodávky pro vojenské jednotky, procházející jejich územím. Nicméně byla zde i velká míra autonomie. Obce si samy spravovaly své vlastní veřejné budovy, staraly se o přívod vody, zabezpečovaly místní pořádek a dohlížely na dodržování práv (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 370).

---

³⁸ Podobnému Spojenecké válce.

Díky zlepšení podmínek mohli provinciální obyvatelé participovat na rozvíjejícím se blahobytu říše. Začínali pocíťovat vlastní vzestup. Rozvíjela se výrobní odvětví. Rostoucí výstavba měst vyžadovala lámání a zpracování kamene, výrobu cihel či těžbu a tavení kovových rud. Za republiky nebyla výroba cihel tolik rozšířená a byla soukromou záležitostí (Burian 1994: 60).

I samy provincie měly zájem integrovat se v rámci říše. Svědčil o tom jejich zájem získat římské občanství, který byl jedním z motorů integračního procesu, kdy se značně navýšil počet obyvatel (Burian, 1994: 85). Nejvíce vzrostla říše právě v této době. Nicméně Augustus na sklonku svého života doporučoval v budoucnu upustit od dalších výbojů severně od Dunaje a východně od Rýna. Výjimku tvořila jen Británie, Dácie a území mezi horním Dunajem a horním Rýnem. Tato vůle byla respektována (Češka 2000: 10).

5.5 Ekonomika a obchod v době císařské

V prvních třech stoletích od vzniku císařského zřízení dosáhlo impérium vrcholu ekonomického růstu a prosperity. Poté díky vpádům barbarů a politickým problémům utrpěla ekonomika krizi a nakonec úpadek (Hughes, 2004: 29). Za vzkvétající a prosperující ekonomikou stály hlavně tržní instituce a také stabilní vláda (Temin 2006: 133).

Ekonomika římského císařství byla organizována stále ku prospěchu vyšší vrstvy obyvatel. Expanze ekonomiky způsobovala, že se bohatší stali ještě bohatšími (Hughes 2004: 29-33).

Důležitou roli ve finančnictví zaujímala císařská pokladna, do níž pluly výnosy z provincií, podíly z válečné kořisti, zisky ze zemědělských statků, z kamenolomů, dolů, nejrůznější daně či poplatky apod. Získanými prostředky se zabezpečovala armáda, stavěly se silnice či veřejné stavby a také se platily náklady císařského života (Burian 1994: 63).

Díky rychlému růstu populace se navyšovalo i množství potřebných zásob. Dovoz obilí čítal 150 000 - 300 000 tun ročně. Obilí bylo přes Středozevní moře dováženo ze Sardinie, Sicílie, Egypta a Afriky (Temin 2006: 137).

Stále převládaly drobné dílny. To, že se zaměřovaly na potřeby omezeného místního trhu pro masy občanů, jim zaručovalo spolehlivý odbyt (Burian 1994: 52). Města byla za principátu řemeslníky, kterým nechybělo vzdělání, doslova přeplněná. Vzdělaní byli i sluhové a otroci. Vzdělanost zvyšovala produktivitu a přispěla k rozkvětu ekonomiky (Češka 2000: 13).

Dalším zlepšením, započatým Augustem, bylo rozsáhlejší budování přístavů a hlavně cest. Přeprava lidí a zboží po souši byla nejméně pětkrát levnější než transport lodí (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 372).

5.6 Hospodářství

Vývoj zemědělské výroby vedl k tomuto: pěstování vinné révy bylo upřednostňováno před pěstováním obilí a díky tomu se Řím stával na začátku císařství ještě více závislý na dovozu obilí z provincií (Burian 1994: 59). Císař si vzal zásobování Říma na starost, jelikož přerušení dodávek či nedostatek potravin mohl mít pro nesamostatnou Itálii nepříjemné následky. Augustus musel navíc i zredukovat republikánský zvyk bezplatného rozdávání obilí statisícům obyvatel, jelikož takovéto množství bylo pro ekonomiku neúnosné. Pro výdej obilí byl zřízen ministr pro zásobování (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 33).

Hospodářský výkon vzrostl spíše v rozsahu než v efektivitě. V nově získaných územích byla zavedena zemědělská produkce a metody vysoké produkce potravin pro narůstající populaci měst (Hughes 2004: 33). Každá oblast Itálie se specializovala na určitý druh výroby. Od počátku císařství se výroba rozrostla i díky zlepšení silniční sítě a námořní dopravy, čímž se výrobky snadněji vyvážely. Rozvíjela se i nová odvětví, například výroba foukaného skla (Noël 2001: 118).

V zemědělství i nadále nedocházelo k výraznému technickému zdokonalování pracovních postupů. Za raného císařství byl pouze vynalezen žací stroj (Burian 1994: 58).

5.7 Náboženství

Díky pronikajícím vlivům a občanským válkám bylo náboženství otřeseno. Augustus se snažil jakkoli posílit víru v tradiční římská božstva a oživit jejich kult s původními zvyklostmi. Tato snaha mu pomohla v obhajobě principátu a díky tomu poté mohl rozhodovat o obsazování kněžských funkcí (Burian 1994: 71).

Řecké vlivy přinesly víru v předurčenost některých lidí, kteří naplňují božské poslání. Augustus chápal, že císařský kult může mít sjednocující roli v říši. Zároveň si uvědomoval, že by velké množství lidí, zastávající republikánskou tradici, nebylo ochotno uctívat císaře jako boha, a proto kult zahrnoval pouze císařova genia a ne jeho osobu. Až později byli císařové prohlášeni za ztělesněné bohy (Noël 2001: 144). Svou výjimečnost prokazoval Augustus tím, že zdůrazňoval božský původ svého rodu. Základem božské podstaty císařova genia byla božská síla, která dávala císařovým činům posvěcení v rámci projevu boží vůle. Božství císaře tak bylo spojeno s jeho politickou i náboženskou svrchovaností (Burian 1994: 73).

5.8 Kultura a města

Během císařství došlo k rozkvětu kultury a architektury. Toto období poskytl kultuře značný geografický prostor k projevu a vývoji, nicméně pro provincie tento vliv znamenal omezenou možnost nezávislého vývoje (Burian 1994: 87). K blahobytu obyvatel a rozkvětu říše dopomohl mír uvnitř státu a pevné a stabilní postavení impéria ve světě. Byla to souhra vnitřních i vnějších faktorů a rozvoj ekonomických sil v zemi (Burian 1994: 65).

Centrem říše zůstal Řím i přes neúspěšné snahy Caesara a Antonia vytvořit mu na Východě konkurenta (Dobiáš – Jiráni – Salač 1933: 32). Nicméně až do principátu nebylo město Řím takové, jaké ho známe dnes - městem, které budilo obdiv. Ve 2. století př. n. l. sice dosáhl vrcholu v rozloze i v počtu obyvatel³⁹, ale na vrchol svého vzezření a pověsti si musel počkat do raného císařství (Noël 2001: 55-56). Jako hlavní město říše musel Řím lépe reprezentovat, a proto již od 30. let před naším letopočtem usiloval Augustus o zlepšení městské infrastruktury a služeb. Opravovaly se veřejné budovy a chrámy a stavěly se nové (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 336).

Architektura znamenala pro Řím patrně nejdůležitější složku umění. Posloužila jako udavatel velkoleposti hlavního města. Rozvinula se díky technologickým výtvarným (Noël 2001: 175). Nejpodstatnější inovací byl beton⁴⁰ a římský oblouk, díky kterému se zvedla úroveň chrámů, lázní, aquaduktů a divadel (Temin 2006: 147). Díky tomu se rozvinuly i klenby a kupole. Betonem byly zality cihly a kameny v bedně. Taková klenba pak byla lehčí a méně nákladná než klenba z tesaného kamene, navíc odolná proti vodě a ohni (Noël 2001: 177).

Lidé v Římě žili v 1. století n. l. v kvalitním prostředí díky lepším dlážděným ulicím, čistírnám odpadních vod⁴¹ a zásobování vody, které byly dokonce lepší než v některých hlavních městech civilizované Evropy v roce 1800 (Temin 2006: 133). S rostoucím počtem obyvatel bylo nutné zbudovat více aquaduktů. Augustus nechal postavit celkem tři⁴². Rovněž se zavedl dohled nad údržbou vodovodního systému (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 337). Přísun vody byl důležitý jako zdroj pitné vody; dále se využíval v lázních, jako dekorace v kašnách, k zavlažování a jako energie pro mletí obilí. Vodní energie byla využívána v několika odvětvích. Sloužila jako pohon v mlýnech na obilí, k tlučení

---

³⁹ Zhruba půl druhého milionu lidí.

⁴⁰ Směs prachu z vulkanických hornin a vápna.

⁴¹ Zde je namístě srovnat se středověkem, kdy v mnoha městech kanalizace zcela chyběla a lidé tak žili v znečištěném prostředí. Řím tak svým zavodňovacím systémem byl na daleko vyšším vývojovém stupni než období nastupující, kdy by se předpokládalo spíše posun dopředu, k lepšímu.

⁴² Do té doby byl poslední aquadukt zbudován v 2. století př. n. l.

obilí palicemi či k omývání, rozdrčení a tříděn rud, což zůstalo nepřekonáno až do devatenáctého století (Temin 2006: 147).

Řím se mohl lépe rozvíjet i díky zvýšení bezpečnosti zřízením třech městských kohort, které dohlížely na dodržování pořádku, a nasazením strážníků, kteří měli zabraňovat požárům a bojovat s nimi (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 337). Chudým lidem, žijícím v Římě, byly pro zajištění vnitřní stability poskytovány při významných příležitostech peníze či bezplatné přiděly obilí, masa a vína. Císař se snažil získat si masovou oblibu i pomocí kulturního programu (Burian 1994: 64). Oblíbená byla mezi lidmi zábava, a proto císař pořádal gladiátorské hry, dostihy, atletické hry, různá další představení⁴³ či hony na divokou zvěř (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 337).

Jednotky byly nasazovány i na hranicích impéria a tím se mohla rozvíjet města i v těchto oblastech. Nové obce se skládaly z městského jádra o pěti až patnácti tisících obyvatel a přilehlé zemědělské půdy (Boatwright – Gargola – Talbert 2004: 371). Púdorysy římských měst měly pravouhlou síť ulic a vynikaly promyšleným uspořádáním. Vzhled města byl vizitkou jeho obyvatel, a proto se lidé snažili, aby byl co nejlepší. (Burian 1994: 61).

Život ve městech nebyl idylický, měl i záporné hodnoty, ale i přesto dával mnoha lidem příležitost podílet se na celospolečenském bohatství. Venkovské obyvatelstvo nemělo tuto příležitost, ani je neovlivnil městský kulturní život. Místo toho museli vesničané vytvářet hodnoty⁴⁴, které se pak distribuovaly mimo jejich řady. Blahobyt římské říše tak stál na úsilí mnoha výrobců nejen ve městech, ale hlavně na venkově (Burian 1994: 62).

Zajímavé jsou i dopravní prostředky, kterými se obyvatelé přemísťovali z místa na místo. Na kratší vzdálenosti posloužila nosítka, nesená otroky. Na delší vzdálenosti byly používány vozy, tažené jedním či několika koňmi. Dvoukolové se stříškou a čtyřkolové umožňovaly pohodlnou cestu s doprovodem

---

⁴³ Významné byly i tzv. stoletní hry, které otevíraly nový věk.

⁴⁴ Výrobky, stavební materiál, pracovní síla na stavby.

a vybavením; sportovní vozy poskytly možnost velmi rychlé přepravy (Noël 2001: 199).

5.9 Závěr císařství

Prosperita římské říše však netrvala donekonečna. Počátkem 3. století n. l. se impérium dostalo do řady problémů. Rychlé střídání císařů přineslo zemi nestabilitu a vzpoury v tolik důležité armádě. Zvýšila se inflace, banky postupně vymizely. Zemědělské techniky, urbanismus či vzdělání upadaly a dálkový obchod byl ukončen. Zemi navíc postihla morová rána. Tržní hospodářství, které zaručovalo politickou stabilitu, hospodářský růst a rozsáhlé vzdělání, bylo v pozdním císařství v úpadku. Tyto aspekty spolu s vpády barbarů na území říše dovedly impérium o dvě století později k nevyhnutelnému rozpadu (Temin 2006: 149).

6 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo analyzovat aspekty formování římského impéria v době pozdní republiky a transformaci státního zřízení v císařství. Teoretická část práce se věnuje objasnění termínu impérium a jeho zařazení do spojitosti s římskou říší. Římská říše měla středovou strukturu impéria s dominantním středem a uplatňovala politickou kontrolu nad podřízenými periferiemi. Říše dosáhla značné rozlohy, koncentrovala bohatství v centru, měla velké množství obyvatel, značný majetek a také silnou armádu. Funkčnost a pevnost impéria udržovalo dostatečně silné státní zřízení.

Praktická část měla za úkol zmapovat faktory ovlivňující úspěšné formování a udržení impéria a demonstrovat jejich specifický vliv a důležitost. Tyto vlivy byly dvojího charakteru - endogenního a exogenního. Do exogenních vlivů můžeme zařadit punské války a porážku Kartága, neexistenci žádného jiného hegemonu, úpadek řeckých městských států, neschopnost kmenů spojit se, řecké a jiné východní vlivy, dodávky surovin a bohatství z provincií, které obohacovaly centrum. Endogenní vlivy působily v několika oblastech. Zaměřila jsem se převážně na vojenské, politické, hospodářské a nábožensko-kulturní odvětví. Cílem bylo analyzovat proměny v těchto oblastech a jejich vliv na formování impéria, dále popsat vnitřní události ve formování státního zřízení. Přerod v císařství nastal nejen díky vývoji ve zmíněných oblastech, ale i díky událostem, napětí⁴⁵, zvratům a krizi v posledním století před naším letopočtem. V nastolených podmínkách přestalo republikánské zřízení efektivně fungovat a díky obratnosti politiků⁴⁶ mohlo být postupně nastolené jiné, které splňovalo nároky rozlehlého impéria. S císařstvím přišel i dlouho očekávaný mír a stabilita, říše se mohla rozvíjet.

Během práce se dozvídáme o několika faktorech, které ovlivnily vývoj říše. V politice došlo v průběhu posledního století k oslabování prestiže senátu, upadání funkce lidového shromáždění či k transformaci diktátorského postu, kdy

---

⁴⁵ Politické, hospodářské a sociální problémy.

⁴⁶ Obzvláště úspěšnému Octavianovi.

se z časově podmíněné a omezené funkce stávala funkce předznamenávající blíží se císařství. Byla to éra vhodná k prosazení ambic mocných jednotlivců a také období dvou triumvirátů, které rovněž signalizovaly měnící se formu státního zřízení. Ve vojenském odvětví byla nejzásadnější Mariova reforma, která přinesla novou organizaci armády, nový způsob verbování, efektivní vojenský výcvik, silnější úderné jednotky, lepší techniku válčení a jistý druh profesionalizace. Armáda se tak stala nástrojem pro dobývání a udržování území a také prostředkem pro velitele k prosazení zájmu, později pro císaře k upevnění stability a své vlastní pozice. V ekonomice došlo díky punským válkám k propojení Středomoří, kdy se rozvinul obchod, a římská měna se stala měnou celého tohoto prostoru. Do hlavního města plulo bohatství a exotické výrobky a stalo se centrem obchodu. S rozvojem obchodu se rozvíjelo i námořnictví, přístavy a majáky. V zemědělství došlo k posunu od malohospodářství směrem ke specializaci výroby. Pěstováno bylo několik druhů plodin, hlavně na středních statcích. V kulturně náboženské oblasti docházelo k rozšíření latiny, která se stala oficiálním jazykem impéria, romanizovala se západní část říše, vlivem východních náboženství se transformovaly náboženské představy a rozvinula se specializace v právní vědě.

Zavedením Augustovy zodpovědné vlády a nastolením míru se za císařství mohla říše rozvíjet. Došlo k plné integraci⁴⁷ všech částí impéria, nastala hospodářská i politická prosperita, rozvinula se kultura a zlepšil se stav provincií. V této době se armáda plně zprofesionalizovala - měla výborné zkušenosti z předchozích bojů, byla narušena závislost vojáků na svém veliteli díky zřízení speciální vojenské pokladny, která vojáky zabezpečovala, a tím se armáda stala nestrannou. Délka služby byla prodloužena, podmínky služby zpřísněny⁴⁸ a vojáci byli nyní věrni císaři. Během této doby se také rozvinul koncept světovlády, který se projevil v expanzi a správě impéria. Ekonomika dosáhla během císařství vrcholu díky tržním institucím a stabilní vládě. Císařská pokladna financovala stavby silnic a veřejných budov. Rostla vzdělanost. Řemeslná produkce se zvyšovala díky většímu počtu silnic a objevovala se nová odvětví, například vý-

---

⁴⁷ Integrovat se na nadnárodní úroveň bylo umožněno rozšířením institucí a politické, sociální, ekonomické a kulturní síly v mimoitalských oblastech.

⁴⁸ Vojáci se nesměli ženit během aktivní služby.

roba foukaného skla. Augustus využil náboženství pro upevnění svého principátu - císařský kult měl rovněž sjednocující roli v říši. Snažil se obnovovat staré zvyklosti. Díky bohatství se opravovalo a stavělo mnoho budov. Řím musel jako hlavní město říši patřičně reprezentovat. Díky betonu a římskému oblouku se rozvinula architektura a životní podmínky se zlepšily dlážděnými ulicemi, čistírnami vod a dostatečným zásobováním vodou. Během tohoto období byla říše na vrcholu a zůstala nepřekonána v mnoha ohledech po dlouhou dobu.

7 Seznam použitých zdrojů

7.1 Odborná literatura

Boatwright, M. T. – Gargola, D. J. – Talbert, R. J. A. (2004). *Dějiny římské říše od nejranějších časů po Konstantina Velikého* (Praha: Grada Publishing, a.s.).

Buzan, B. – Little, R. (2000). The Rise and Interlinkage of Multiple International Systems in the Ancient and Classical World. In: Buzan, B. – Little, R., *International Systems in World History* (New York: Oxford University Press), s. 163-240.

Burian, J. (1994). *Římské impérium, vrchol a proměny antické civilizace* (Praha: Svoboda – Libertas).

Caesar, G. I. (1986). *Zápisky o válce galské* (Praha: Naše vojsko).

Češka, J. (2000). *Zánik antického světa* (Praha: Vyšehrad).

Dobiáš, J. – Jiráni, J. – Salač, A. (1933). *VII. Doba Augustova* (Praha: Společnost přátel antické kultury).

Doyle, M. W. (1986). *Empires* (New York: Cornell university).

Erdkamp, P. ed. (2007). *A Companion to the Roman Army* (Maldan: Blackwell Publishing).

Geraghty, R. (2007). The Impact of Globalization in the Roman Empire, 200 BC-AD 100. *The Journal of Economic History*. Vol. 67, No. 4, s. 1036-1061.

Hughes, J. D. (2004). Social Structure and Environmental Impact in the Roman Empire. *Capitalism, Nature, Socialism*. Vol. 15, No. 3, s. 29-33.

Galtung, J. (1971). A Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*. Vol. 8, No. 2, s. 81-117.

Christ, K. (2010). *Krize a zánik římské republiky* (Praha: Vyšehrad, s.r.o.).

Jones, A. H. M. (1951). The Imperium of Augustus. *The Journal of Roman Studies*. Vol. 41, Part 1 + 2, s. 112-119.

Kincl, J. – Urfus, V. (1990). *Římské právo* (Praha: Panorama).

Lintott, A. (1981). What Was the 'Imperium Romanum'? *Greece & Rome*, Second Series. Vol. 28, No. 1, s. 53-67.

Motyl, A. J. (2001). *Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empire* (New York: Columbia University Press).

Noël, R. J. (2001). *Řím 753 př. n. l. až 476 n. l.* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny)

Richardson, J. S. (1991). Imperium Romanum: Empire and the Language of Power. *The Journal of Roman Studies*. Vol. 81, s. 1-9.

Ridley, R. T. (2005). 'A Fanatical Yet Rational Devotion' Augustus and the Legions. *Antichthon*. Vol. 39, s. 60-61.

Temin, P. (2006). The Economy of the Early Roman Empire. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 20, No. 1, s. 133-151.

7.2 Internetové zdroje

World Population Review (2012) *World population 2012*

(<http://worldpopulationreview.com/world-population-2012/>, 26. 2. 2013).

8 Resumé

This bachelor thesis deals with the historical and political aspects of the formation of the Roman Empire. The paper is divided into a theoretical part where the concept of empire is clarified and later demonstrated in practice; and into a practical part, in which the development and formation of the Roman Empire are explained. The theoretical part deals with the concepts of empire through the works of Motyl, Doyle and Galtung attempting to grasp the basic attributes of empire as an analytical tool and to explore how the concept of empire may be utilized in social scientific inquiry. The analytical part is divided chronologically into two periods: the period of the Late Republic and the period of the Empire. The paper focuses on the transformation of the Republic into the Empire viewing this period as a crucial time for the forthcoming Roman imperial expansion. Both of these chapters contain several subsections dealing with various aspects that shaped the Empire's development, the most important ones being military, economy, politics and culture.

The section dealing with the Republic describes the changes and developments in all of these branches that contributed to the change of the regime. These aspects are related to each other and create favorable conditions for further developments. The part discussing the Empire introduces the established situation as well as several branches that marked the Empire's development. Simultaneously, a number of innovations that led to the expansion of the Empire is referred to, as well as the Empire's consolidation and continuation throughout the following centuries. At the end of this chapter, the subsequent fate of the empire is mentioned in a nutshell.

9 Přílohy

Příloha č. 1

